

תורה שמחברת שמים וארץ

קובץ מאמרים בנושא דרך הפסיקה
של מורנו הרב מרדכי אליהו זצוק"ל

תוכן עניינים

הקדמה.....	3
הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א – ראש ישיבת "כף החיים" ירושלים על משנת רבינו הגדול הגאון ר' יוסף חיים זצ"ל בעל הבן איש חי	4
הגאון רבי שמואל אליהו שליט"א – רב העיר צפת וחבר מועצת הרבנות הראשית תורה שמחברת שמים וארץ	14
הגאון רבי דביר זעפרני שליט"א – עורך כתבי מרן הרב זצ"ל השפעת הקבלה על פסיקת ההלכה	22
הרב שלו שבתאי יצ"ו – איגוד רבני קהילות דרכו של מרן הרב מרדכי אליהו זיע"א במגוון נושאים	36

©

כל הזכויות שמורות

הערות והארות יתקבלו בברכה
shalev.shabtay@gmail.com

הקדמה

הפסיקה שלו? מדוע פסק כך ולא אחרת? – אלו מקצת השאלות שמדי פעם נשאלים תלמידי מרן הרב. בחוברת זו כינסנו 3 מאמרים שונים שעוסקים בשיטה זו ומבארים אותה בהרחבה כל אחד מכיוון שונה.

הרה"ג הרב יעקב חיים סופר שליט"א במאמר "על משנת רבינו הגדול הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל בעל בן איש חי" הקדים הקדמות חשובות על דרך פסיקה זו, בנוסף, הסביר כי הבן איש חי היה חותם ההלכה מזמן מרן זצ"ל בעל השלחן ערוך, ובחיבוריו הבא"ח קיבץ וריכוז כל דעות ושיטות רבותינו הפוסקים והמקובלים נ"ע אשר התחדשו ונוספו מזמן מרן זצ"ל ועד זמנו, ומהם סילת והעלה המורם מהם להלכה ולמעשה והוא הוא חיבורו הקדוש והמופלא "בן איש חי" שנתפשת בכל תפוצות ישראל.

במאמר "תורה שמחברת שמים וארץ" מו"ר הרב שמואל אליהו שליט"א מסביר בהרחבה מבחינה הלכתית-אמונית על מעלתה של תורת הגאולה שמחברת בין שמים לארץ, על הכוח שהיה למרן הרב זצ"ל לחבר תורה של שמים וארץ, וכל זה הפך הגלות, שהיא הניתוק בין ישראל לאביהם שבשמים. האם באמת "לא בשמים היא"?

במאמר "השפעת הקבלה על פסיקת ההלכה" הרב דביר זעפרני שליט"א מציג באורך את שיטתו של מרן הראשון לציון בפסיקת ההלכה ובהוראתה לציבור עם דוגמאות מעשיות לפסיקה זו.

בסוף החוברת הוספנו מאמר קצר שמתייחס למגוון נושאים בדרכו של הרב זצ"ל (לחבר בין ספרדים לאשכנזים, רב מקל או מחמיר, קיצור במקורות ההלכה, יחס לחולקים על פסיקתו).

תודתנו נתונה לכל העוזרים והתומכים בהוצאת חוברת זו ובפרט לדרכי הוראה לרבנים ואיגוד רבני קהילות. כמו כן תודה לרב רפי עטייה יצ"ו מהוצאת עטרת על עזרתו הרבה בהבאת החוברת לדפוס.

יהי רצון שנוכח ויראו עינינו וישמח לבנו בביאת הגואל ובבנין אריאל במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

העורכים

שלו שבתאי

אריאל אליהו

"בדורנו הדור האחרון זיכנו הקב"ה ליהנות מאורו של בוצינא קדישא ופרישא, הגאון האדיר ח"ד יוסף חיים זיע"א בעל ה"בן איש חי", רבן של כל בני הגולה, שהיה בקי בכל חדרי התורה בפשט ובקבלה, במקרא ובאגדות במדרשים ובמשלים, בתורת האר"י ובדברי הרש"ש שר בית הזוהר. והיה לבו כלב הארי לדעת כל דברי הראשונים והאחרונים מהש"ס ועד לאחרון הפוסקים בספריהם ובספרי השו"ת. כל רז לא אניס ליה, ומספריו ניכרת בקיאותו הרבה בכל מקצועות התורה.

מרן ח"ד יוסף חיים זיע"א שילב בספריו ובמיוחד בספרו העיקרי "בן איש חי" את פסקי מרן רבי יוסף קארו ז"ל ואת פסקי הזוהר המקובלים ובראשם האר"י הקדוש זיע"א וחברו בין הגולה והנסתר בכל חלקי התורה. והוצרך רבי יוסף חיים ז"ל לשקול במאזני צדק ברוח קודשו איזה דברים אפשר לציבור לילך בהם כדברי האר"י ז"ל והמקובלים ואיזה מהם בינתיים רק ליחידי סגולה. וזיכהו הקב"ה ונתקבלו פסקיו בכל ישראל, עד שאמרו עליו גדולי הדור הקודם שהוא הפוסק האחרון ועל פיו ישק בית ישראל.

עיקרה של שיטה זו אינה חידוש שלו. מרן רבי יוסף קארו ז"ל גדול הפוסקים שילב בכתביו בעשרות מקומות פסקי הלכה על פי הזוהר הקדוש, על פי הכלל שכתב כי "בכל מקום שלא נתבאר בגמרא במפורש נגד הזוהר – הולכים כמו הזוהר, אף כנגד הפוסקים". גם הרמ"א פסק בכמה דברים כדברי הזוהר והמקובלים.

כדברי מרן הבית יוסף אלו נקטו רוב מניין ובניין של הפוסקים הספרדים שבאו בעקבותיו.

עכ"ל מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל.

שיטת פסיקה זו התבארה בהרחבה בספרו של הרב שו"ת מאמר מרדכי חלק א' (במבוא).

* * *

אנו נמצאים כעשר שנים אחרי פטירתו של מרן הראשון לציון הרה"ג הרב מרדכי אליהו זצוק"ל. במהלך שנים אלו, שבחים רבים נאמרו על הרב זצוק"ל, ספרים שלמים חוברו אודותיו, הרבה מספריו (שו"ת, הלכה, דרשות) הודפסו ונמצאים כיום בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. הביקוש לתורתו של מרן הרב זצ"ל הולך וגדל.

"מה היתה דרכו ההלכתית של הרב? מה היא שיטת

על משנת רבינו הגדול הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל בעל בן איש חי

הרה"ג יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת "כף החיים"

ענותותו היתירה, ודוק.

ואדרבה אם אכן מרן ז"ל משנה מידתו זו ואינו נוקט לשון של זהורית וענוה, אזי עליו נופלת התמיה ותמהו עליו האחרונים בזה, ולדוגמא עיין לגאון המובהק רבי יהודה עייאש ז"ל בספרו שבט יהודה יו"ד (סימן שע"ה דין א', דת"א רע"א דפו"ח) שכתב: **"ותימה על מרן ז"ל דשיבך לחסידותיה, וכתב על התוספות ואינו כלום"**, ותתבונן שעשיו התימה נופלת על מרן ז"ל, דוק והבן כי הרבה יש ללמוד ולהבין.

ואכן מרן ז"ל עצמו בספרו כללי הגמרא הנדפסים בספר הליכות עולם (שער ה' פרק א' דנ"א ע"א) אחר שהביא דברי התלמוד (עירובין י"ג ב') שנקבעה הלכה בבית הלל משום שהיו ענוותנים, כה כתב: **"תמוה לי אם לא היה הדין כדברי בית הלל, וכי מפני רוב המדות הטובות שבהם קבעו הלכה כמותם. ואפשר דהכי קאמר מפני מה זכו שיכונו תמיד האמת וכו' עד שמפני היותם אמת קבעו הלכה כמותם"**, ודוק.

ומבואר באר היטב שעל ידי מדת אמת וענוה זוכים לאמת ושקבע הלכה כמותו כעובדא דבית הלל, וכן כתב להדיא הגאון חיד"א ז"ל בספר חומת אנך שמואל א' פרק ב' (ד"ז סע"א), וזו לשון מרן המשגיח זצ"ל בספר אור יחזקאל (ח"ג אמונה דף קנ"ח ואילך): **"דרך הבנת התורה האמיתית היא, כאשר עוסק בלימוד התורה, ומעיין בראשונים ואחרונים ועל פיהם מגיע למסקנות בהבנת התורה, אמנם יש מן הלומדים שכל עסקם בתורה שבונה לעצמו סברות כרס, ומביא לזה ראיות והוכחות מכל מיני מקומות, ומגיע למסקנות שכולם נבנו על פי יסודות שאינם נכונים, וכו', והטעם לכל זה כי האמת נעדרת ואין אהבת האמת טמונה בלבו וכו', ויסוד כל זה נובע ממידת הגאווה, כי ביאור מידת הגאווה אינו כפי שסבורים בני אדם שהיא התפארות והתנשאות על כל הסובבים אותו ולכן כל מי שאינו מן המתפארים אינו**

עטרת תפארת הפוסקים רבן של כל בני הגולה ורבן של ישראל, אור העולם מרן רבינו יוסף קארו זצ"ל, **"אשר המלך מלכו של עולם ית"ש חפץ ביקרו, דאיהו יקר מכל כלי חמודה"** (כלשון המלאך הדובר במרן בספר מגיד מישרים פרשת בשלח ופרשת ואתחנן) מן השמים זיכוהו להורות לבני ישראל הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו.

וכתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים חלק הגדולים (מערכת י' אות קס"ו): **"מרן רבינו יוסף קארו ז"ל לפי רוב הענוה מכלכל דבריו בספריו הקדושים"**, והוסיף החיד"א ז"ל שם בשם הגדולים חלק ספרים (מערכת ב' אות ס'): **"ודע שקבלתי מאדם גדול בחכמה ויראה, שקיבל מרב גדול שקיבל מזקנים, שנתגלה בדור מרן ז"ל שהיו הרמ"ק והאר"י וכל קדושים עמהם סיעת"א דשמי"א, שישאל לפי הדור היו צריכים לספר שיקבץ כל הדינים ויגלה שרשיהם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, ובאותו הדור היו נמצאים שלשה רבנים ראויים לזה, והם מרן, והרב מהר"ר יוסף טאייטצק, והרב מהר"ר י' לב, וכל אחד מהם היה ראוי למלאכה זו, והסכימו מן השמים ותנתן דת על ידי מרן הקדוש ז"ל מפני ענותותו היתירה, וכאשר נראה מספריו הקדושים, וכמו שכתבתי משם הרב רבי אליה אלפנדרי (קונטרס עיונות דף כ"ט) שכתב דאין דרך מרן ז"ל לספר בגנות מי שפוסק דלא כוותיה ומשנתו היתה משנת חסידים" עכ"ל.**

ובזה תבין היטב מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל שם חלק הספרים (מערכת מ' אות ל"ו): **"ומהרש"ל בהקדמות ים של שלמה בבא קמא השיג על המגדל עז כידוע, ובוא וראה קדושת מרן ז"ל שאינו מזכירו למגדל עז אלא לאיזה צורך בקיאות, או ממה שמביא מתשובות הרמב"ם לחכמי לונל", כלומר שאף שהיה לאל ידו של מרן ז"ל להשיג ולהקשות על דברי המגדל עז בדוכתין סגיאין, אין מנהגו כן ולא עשה כך, והיינו מטעמא דלעיל מפני**

1. תורה לרב יצחק סופר שליט"א ולרב יוסף חיים מזרחי שליט"א על סיועם בהבאת מאמר זה לדפוס.

מורן זצ"ל שהיה אחרון לראשונים "וראשון לאחרונים", עיין חקרי לב חו"מ (ח"ב דק"ב ע"ד), אחר שריכוז וקיבוץ בחיבורו הגדול כל משנת רבותינו הראשונים ע"ה וכל דעות הפוסקים שמזמן חתימת התלמוד עד זמנו בעזר העליון ית"ש עלה ידו לסלול סולת נקיה מדעות הפוסקים משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד, ולהעלות הדברים להלכה פסוקה.

כחזיון הזה וכבחינה הזאת היה גם רבינו הגדול, ראש הגולה רבן של ישראל, החכם השלם בכל מקצועות התורה נגלה ונסתר, הגאון האדיר רבינו יוסף חיים זצ"ל, אשר מן שמיא אסכימו עליה וממש זכה להיות "תלמיד חכם דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא" כמאמרם במסכת סוטה כ"א א', וכדבריו המאירים והנוקבים של רש"י ז"ל שם: "זכה שיסייעוהו מן השמים להתקבל דבריו בין חבריו להורות כהלכה וכמשפט", הרי שלא די במה שפוסק וכותב פסקים להלכה, אלא גם צריך "שיתקבלו דבריו בין חבריו להורות כהלכה וכמשפט", וזה תנאי מעכב בגדר "תלמיד חכם דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא", והבן היטב.

ומוה"ר הגדול זצ"ל בספרו הקדוש "מקבציאל", שלא זכינו שיבוא לידינו, אבל תמציתו והמורם ממנו הוא הספר הנורא "בן איש חי", האיר עיני ישראל בכל מקומות מושבותם להלכה ולמעשה ולא יסורו ממנו ימיו ושמאלו, ואכן כן נתקיים בו "התקבלו דבריו בין חבריו להורות כהלכה וכמשפט", וההשגחה העליונה חפפה ושמרה עליו "להורות תמיד כהלכה וכמשפט", וכנודע וכמפורסם, והאריכות בזה אך למוותר, ומכל מקום לפי דעת המעיין אביא רק לשון אחד של אחד המיוחד מגאוני בני ספרד בדורנו, ארי שבחבורה, ידיו רב לו בכל מקצועות התורה נגלה ונסתר, הוא הגאון הקדוש רבי מצליח מאוזן זצוק"ל הי"ד, שבספר תורה דיליה שו"ת איש מצליח (כרך ג' יו"ד סימן מ"ה אות י"ד דרכ"ה רע"ב) כה כתב: "ואמנם לענין נדונו של הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בעל בן איש חי – בודאי צדיק וחסיד כמותו, מן השמים יסייעוהו לכון תמיד לאמיתותה של תורה, ועל כל פנים בעיקר הדין", וכיוצא בזה תמצא בספר היקר בירור הלכה מהדורה תליתאה יו"ד (סימן שכ"ד דשפ"ז ע"א) ע"ש, ועיין בפתגמא דנא מה שהבאתי בס"ד בחיבורי ברית יעקב (סימן מ"א והערה א') וצרף לכאן.

לוקה במדת הגאווה, לא היא, אלא מהותה של גאווה כל שסומך על דעת עצמו ואינו זקוק לאחרים ואינו מוכן לקבל מרות אחרת, ומעתה מבואר כל שאינו מקבל ושומע דעת אחרים הרי הוא בעל גאווה", עיין שם כל דברות קדשו זיע"א.

ועיין לגאון חיד"א ז"ל בחומת אנך (פרשת נח אות ג') מה שכתב בזה שהענוותן זוכה לכוון לאמת ושהלכה כמותו, ובכל הנסמן בהגהות שפת החומה (שם), ולספר שמואל א' (פרק ב' דצ"ז ע"א), ובספרו שם הגדולים (חלק גדולים מערכת י' אות קל"ז) כתב: "ובודאי דלא זכה מהרי"ט לכתרה של תורה, להיות כולי תלמודא כמאן דמנח בכיסתיה, ולהרביץ כל כך תורה, ולחבר כל כך ספרים עמוקים, אם לא שקדמה לו יראת חטא וענוה וחסידות", ועיין בחיבורי ברית יעקב (סימן ג' אות ג' דס"ה ע"ב), ועוד שם (סימן ב' הערה ח' דכ"ג ע"א) וצרף לכאן.

וזכה מורן זצ"ל בחיבוריו הגדולים "בית יוסף" ו"שלחן ערוך", לברר ולבאר לערוך ולחתום ולהוציא ההלכה לאורה ממקורה בתלמוד עם כל ספרי רבותינו הראשונים כמלאכים ע"ה, על פי מסורת וכללי ההלכה המקובלים אצלו ז"ל, כגון כללו הגדול דיש לפסוק הלכה כתלת עמודי ההוראה או כתרי מגו תלת כנודע, וכמבואר לו על כל פני ספרו הגדול בית יוסף, ועיין בזה בחיבורי וזאת ליהודה סימן א'–ד'.

או כללו של מורן ז"ל שיש לקבוע הלכה כאותו פוסק שהוא רב מובהק ומארי דתלמודא טפי מחבירו – עיין לדוגמא בית יוסף או"ח (סימן י"א ד"ה וכתב הר"ן, וסימן י"ח ד"ה לילה, וסימן ס"ו ד"ה כתב בעל, וסימן ע"ח ד"ה היה, וסימן קל"ה ד"ה וכתב עוד, וס"ס ש"ח ד"ה וכתב הר"ן דס"ז ע"ב, וסימן תקכ"ו ד"ה כתב הרשב"א), ועיין בית יוסף או"ח (סימן רס"ה) משם שו"ת ריב"ש (סימן מו) ע"ש.

או הכלל דהלכתא כבתראה כמבואר בבית יוסף או"ח (סימן פ"א ד"ה הנח), ושם יו"ד (סימן ש"מ דק"צ ע"ב, וסימן שע"ה דש"ט ע"א, וסימן שצ"א, וס"ס שצ"ז), ובית יוסף חו"מ (סימן רצ"ה סעיף ו'), ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"ו (דקצ"ג ע"ב), ונתבאר בקונטרס מיוחד בס"ד.

וכן כללו הגדול של מורן ז"ל שבמחלוקת בין הפוסקים והמקובלים – הלכה כמקובלים וכדבריהם עושים כמבואר בס"ד בארוכה בחיבורי שלום יעקב (סימן א', וסימן ב', וסימן ו' אות ו'), ובדברינו לקמן בס"ד.

אחר המנהג, הן להקל הן להחמיר" עיין שם.

וברב פעלים שם יו"ד (סימן ז' ד"ה תשובה) כתב: "אנחנו קבלנו הוראות מרן ז"ל, וכאן פסק הדין בלי שום חולק, והוא גם להחמיר, ואפילו אם יבואו מאה אחרונים לחלוק על מרן ז"ל ולהתיר – אין שומעים להם, כי אנחנו חייבים ללכת על פי הוראות מרן ז"ל מכח הקבלה אשר קבלנו, חוץ מדבר שיש בו מנהג ברור שנהגנו בו הפך [מרן ז"ל], אז גדול כח המנהג הנסמך על סברת הפוסקים" עכ"ל.

ועוד לו בספרו הקדוש בן איש חי (ש"א פרשת שופטים סוף אות ג) כתב: "וזהו הנוסח האמיתי המתקיים יותר מנוסח אחר וכו', והוא המוסכם בשלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, מיהו אם יש מקום שיש להם מנהג ידוע וכו', אין לבטל מנהגם, דיש להם על מה שיסמכו", והיינו כנ"ל. [ועיין בבן איש חי ש"ב (פרשת תרומה אות ח'), ובשו"ת רב פעלים ח"ד (יו"ד סימן ט"ו דל"ג סע"ב), ובעוד כמה מקומות שם ודוק היטב].

הרי לנו מבואר באר היטב שעם שאנחנו בני ספרד ועדות המזרח קבלנו הוראות מרן זצ"ל, מכל מקום כל שהמנהג אינו כדעת מרן ז"ל – כמנהג עושים, ואין צריך לבטל המנהג, ובס"ד כבר ביארנו הדברים היטב מפי סופרים וספרים בחיבורי מאמר יעקב (סימן כ"א), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ה') ובשאר חיבוריי.

וזו לשון הגאון רבי יוסף ידיד הלוי זצ"ל, שהיה ראב"ד כאן עיר הקדש ירושלים ת"ו, בספרו ברכת יוסף ח"א (אות א' ס"ס ג' דף ו'): "ואני בהיותי בצפת ת"ו ראיתי מנהג זה [דנשים מברכות על לולב שהיא מצות עשה שהזמן גרמא] והייתי מערער על זה" וכו', והזכיר שם דברי הגאון נחפה בכסף ז"ל שגם הוא ראה מנהג זה וערער עליו וכו'.

וסיים שם בברכת יוסף: "הכלל העולה דנשים אין להם לברך על שום מצות עשה שהזמן גרמא, אם לא שהיה מנהג ברור שמברכות, ואז אין למחות בידם ולבטל מנהגם, וכמו שכתב בשו"ת מהר"י קולון (שרש ט' ענף ב') דאף על פי שלדעת האמורא רב היה באותו מנהג ברכה שאינה צריכה, אפילו הכי לא רצה לשנות מנהגם, ועיין בשו"ת פרח שושן (כלל א' סימן ז') לענין תענית שבעה באדר דבדאי היא תענית יחיד, ובדאי איכא איסור נשיאת כפים במנחה, והוי ברכה לבטלה, ועם כל זה כתב שאם נהגו לישא כפיהם אין לבטל מנהגם ע"ש,

ואקבע כאן מה ששמעתי מפי מו"ר הגה"צ רבי יעקב מוצ'פי זצ"ל שכאשר שאלתיו (שנת תשל"ו) מה ענינו של ספר "מקבציאל" שכתב מוה"ר הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל, כה השיבני: "מה מרן זצ"ל עשה ספר "בית יוסף" שבו אסף דעות הפוסקים להלכה, וממנו הרים תמצית ההלכה למעשה בספרו "שלחן ערוך" – כך ספר "מקבציאל" הוא ה"בית יוסף" לספר "בן איש חי", ואשר בו האריך לשאת ולתת בדברי כל רבותינו הפוסקים להלכה פסוקה, וממנו יצא ספרו "בן איש חי", ושם התבארו בטוב טעם ודעת טעמי נימוקי ומקורי ההלכות דספר "בן איש חי", עד כאן דבריו זצ"ל, ויש ראיות לדבר ואכמ"ל.

ואכן כן היה רבינו הגדול זצ"ל חותם ההלכה מזמן מרן זצ"ל בעל השלחן ערוך, ובחיבוריו קיבץ וריכז כל דעות ושיטות רבותינו הפוסקים והמקובלים ג"ע אשר התחדשו ונוספו מזמן מרן זצ"ל ועד זמנו, ומהם סילת והעלה המורם מהם להלכה ולמעשה והוא חיבורו הקדוש והמופלא "בן איש חי" שנתפשט בכל תפוצות ישראל. [והרה"ג רמ"ם גערליץ שליט"א אמר לי ששמע מאיש בריסק הרה"ג הרב קסטל זצ"ל שאמר לו שהגאב"ד דבריסק רבינו הגדול רבי חיים הלוי זצ"ל אמר לחיילים היוצאים למערכה שבספר בן איש חי ילמדו וישתמשו, גם שמעתי מהרה"ח ר"ד פרסטר ז"ל שכאשר באו אל כ"ק אדמו"ר מהר"י מבעלזא זצ"ל ואמרו לו שהוא "צדיק הדור", השיב ואמר לא, לא אני, אלא הגאון דבגדאד רבינו יוסף חיים זצ"ל].

ולכן כאשר אומרים "כך דעת הבן איש חי", אין הכוונה שזו דעתו הפרטית והאישית בלבד של מוה"ר הגדול זצ"ל, ושהוא חידש ובעל הלכה זו, אלא הוי אומר שזה סיכום ותמצית ההלכה העולה מכל דעות רבותינו גאוני ספרד ג"ע שהיו לפניו ובהכרעת דעתו הגדולה והרחבה דמוה"ר הגדול זצ"ל, עם שימת לב ונתינת דעת למנהג ק"ק בני ספרד ועדות המזרח, ולדעת איש האלהים אשר הלכה כמותו בכל מקום הוא רבינו האר"י זצ"ל.

וכמו שמוה"ר הגדול זצ"ל לימדנו להועיל ופקח עינינו בספרו שו"ת רב פעלים ח"ב (ח"ט ר"ס ג'): "אנחנו בני ספרד אחרי דברי מרן ז"ל בשלחן ערוך נגררים, הן בדיני איסור והיתר והן בדיני ממונות, חוץ מאותם דברים שפשט מנהג כדעת רבינו רמ"א ז"ל בהגהה, או כדעת שאר הפוסקים, הפך דעת מרן ז"ל, אזי חולכים

אינהו גופייהו עבדו עובדא דלא כמרן ז"ל, וחלילה אין לערער על המנהג כי יש לו סמוכין גדולים". [ובענין זה דסומא עולה לספר תורה – עיין בדברינו בחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ו' אות י'), ובסוף הסימן שם (פרק ה' ד"ה הנה סומא), ובאריכות שם ב"קונטרס המילואים" עיין שם].

והנני להביא לך דברות הגאון אביר יעקב הנודע למשגב נלחם מלחמות ה', רבי יעקב ששפורטאש ז"ל רבה של אמשטרדם בספר תשובותיו אהל יעקב (סימן ס"ד ד"ע סע"א): "ומאחר שבלונדרים (היא לונדון) לעולם נמשכו אחר מנהג אמשטרדם, ויש להם על מה לסמוך, למה נחדש מנהג חדש ולפרוץ מנהג הראשונים הקבוע, ולא חשו לדברי מוהר"ר יוסף קארו ז"ל, והרבה דברים אף הנוגעים בענין הדין אין אנחנו הולכים אחר מוהר"ר יוסף קארו ז"ל, והולכים אחר הרמב"ם ז"ל ופוסקים אחרים, ומכל מקום אם נראה לכת"ר להנהיג מחדש להפטיר בצום גדליה דרשו, יכול אתה להנהיג, אבל אינו נראה יפה לחדש דבר שכבר הוקבע כפי הדין וכפי המנהג, הלא תראה דהארבע צומות כפי מוהר"י שהיחיד אומר עננו בכל ארבע תפלותיו וכפי דבריו נהג להכריז עננו קודם תפלת ערבית ובפירוש כתב הטור [סימן תקס"ו] שזהו מנהג הספרדים וסמכו על דברי הירושלמי, ואפילו הכי בכאן באמשטרדם נהגו [הספרדים] כאשכנזים, ואף בקוראי תגר על זה לא שוה לי, כי אמרו כיון שהחכמים הראשונים מצאו מנהג זה והניחוהו בשביל כבוד החכם הראשון שהיה אשכנזי, ונהג כבר הוקבע ואין לשנותו, וזה אינו כפי המנהג אלא כפי דין מוהר"י קארו ז"ל, ואפילו הכי נשאר במקומו", והובא בארץ חיים (סימן תכ"ח ס"ה דל"ג ע"א), ועיין שם בכף החיים (אות מ"ז), עיין שם.

ותן דעתך כי הרבה הרבה יש ללמוד מדבריו ז"ל, ועיין עוד בספר חקרי לב (או"ח סימן צ"ו), ושם מהדורה בתרא חו"מ (סימן ג' דקע"ג ע"א) ושם נסמן, ובספר תעלומות לב ח"ג (קונטרס הכללים דק"ו ע"א אות ד') ושם נסמן.

והגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספרו אברהם אזכור (מערכת ת' אות צ"א ד"ה ואען דס"ג ע"ב) כתב: "ואפילו היה דעת מרן ז"ל להכשיר, ואנן קבלנו הוראות מרן ז"ל, מכל מקום הרי הרב הפוסק העיד שמנהג בכל תפוצות ישראל כהרמב"ם ז"ל, והרי נודע שנגד מנהג אין אנחנו פוסקים כמרן ז"ל, ואפילו במקומות שקבלו הוראות מרן ז"ל" וכו', עד כאן דבריו ז"ל.

ובשו"ת שמש צדקה (סימן ד' דכ"ז ע"ב) שהביא משו"ת מהר"ק (הג"ל) ושו"ת מהרשד"ם אה"ע (סימן קצ"ג) דבמנהג שנראה שהוא נגד הדין, וברכה לבטלה, ומנהג בורות, אחר שנתפשט, אין למנוע אותו ע"ש, ואם כן ודאי היכן שנהגו הנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא מודה אני שיכולות לברך ואין למחות בידם, אבל במקום שאין מנהג ודאי אם באו לנהוג כן לברך מחינן בידיהו ומכל שכן להורות להם שיברכו", עד כאן דברי הגאון רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל. [וגדולה מזו כתב שם (דף ה'): "מדברי הרב חיד"א ז"ל משמע דראוי להורות לנשים לברך אפילו במקום שאין מנהג לברך" ודוק היטב].

ועוד תראה לו לגאון רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל שם בברכת יוסף ח"א (אות ה' סימן ס"ט דף רפ"ג) שכתב: "אף מרן ז"ל שפסק בשלחן ערוך (סימן תקפ"ט ס"ו) שנשים לא יברכו על מצות עשה שהזמן גרמא, מודה הוא שאם יש מנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, שיכולות לברך ואין למחות בידם, כי במקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל, רק בקהלות מרן ז"ל לא היה מנהג זה, על כן כתב עיקר הדין שהנשים לא יברכו על מצות עשה שהזמן גרמא, ומן המנהג לא איירי מרן ז"ל, ובמדינות רמ"א ז"ל בערי אשכנז היה מנהג זה שנשים ברכו על מצות עשה שהזמן גרמא, על כן רמ"א ז"ל הגיה (שלחן ערוך שם) על דברי מרן ז"ל, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי" ועיין שם.

גם גאון ירושלים ת"ו רבי רפאל אהרן בן שמעון ז"ל בספרו שער המפקד (הלכות פסח אות ד' דס"ט ע"א) כתב: "לפעמים תמצא כי פשט המנהג דלא כמרן ז"ל, כי לא קבלו עליהם הוראה זו [דמרן ז"ל], מחמת שיש להם טעם מספיק נגד דעת מרן ז"ל, ובכגון דא המנהג עיקר, שהרי מנהג שפשט להקל נעשה דין ממש וכו', והמנהג פשט כדעת המתירין, ובהיות שכן חזר המנהג להיות דין, כי לדעת רבותינו תקיפי ארעא דישאל נראו דברי המתירין ולא נראו בעיניהם דברי האוסרים, ומנהג מבטל הלכה" עכ"ל.

ובספרו נהר מצרים (ד"ט ע"א) הוסיף וכתב: "המנהג עתה במצרים להעלות סומא לספר תורה, והכי חזינא מיום בואי לכאן לשרת בקדש שסומא עולה לספר תורה ועולים גם אנשים נבוני מדע, והוא כמנהג עיר הקדש ירושלים ת"ו שלא קבלו עליהם כזה סברת מרן ז"ל, שרבים חלקו על מרן ז"ל בדין זה, ורבני ירושלים ת"ו

ואין למחות בידם, ועיקר, ולפי שעה עיין בארוכה בחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ו' אות מ'), ונתבאר היטב בחיבורי ברכת חיים (כת"י), השי"ת יעזרני להוציא לאורה בקרוב עם כל חידו"ת אכ"ר.

ואב"ד גרבה הגאון רבי יעקב הכהן ז"ל בספרו דברי יעקב (מערכת ל' אות ב' ד"ה ואפשר) כתב: **"ואף על גב דאנן קבלנו הוראות מרן ז"ל, מכל מקום היכא דנהוג עלמא דלא נוותיה, אין בזה שום איסור, כמו שכתבו הפוסקים ז"ל, דבמקום מנהג לא נתקבלה הוראת מרן ז"ל"**.

וכזאת כתב גם מו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים או"ח (סימן תס"ח אות נ"ח ואות נ"ט) **"אם כבר נהגו להקל או להחמיר נגד מרן ז"ל, כיון דכבר נהגו הרי כבר קבלו סברת הפוסק ההוא [דחולק על מרן ז"ל] ואין למחות בידם, וכו', וכן אם בני אשכנז נהגו איזו קולא היפך רמ"א ז"ל, כדברי מרן ז"ל או כדברי איזה פוסק, אין למחות ויחזיקו במנהג ההוא" עיין שם.**

וגם בכף החיים יו"ד (סימן ס"ט אות דפ"א) אחר שהביא דברי מוה"ר הגדול זבחי צדק (שם אות ר"א) שכתב: **"אנחנו בני ספרד קבלנו עלינו הוראות מרן ז"ל, ואין לנו החומרות שהזכיר רמ"א ז"ל שם" וכו', סיים: "ומיהו אפשר דגם בין הספרדים יש מקומות שנהגו להחמיר כדברי רמ"א ז"ל, כמו שמצינו בכמה דברים שנהגו להחמיר כדברי רמ"א ז"ל, וכמו שכתבנו כל אחד במקומו, והיכא דכבר נהגו להחמיר, אין לשנות, וכמו שכתבנו בדברינו בכף החיים או"ח (סימן תס"ח אות נ"ח ואות נ"ט) ע"ש.**

ועיין עוד שם שהרמ"א ז"ל כתב והכי נהוג, והגאון זבחי צדק כתב על דא: **"ואנחנו הספרדים אין לנו אלא דברי מרן ז"ל, ובכף החיים (שם אות רצ"ו) כתב: "מיהו עיין לעיל אות רפ"א שכתבנו דאפשר דגם בין הספרדים יש מקומות שנהגו להחמיר כדברי רמ"א ז"ל, והיכא דנהוג אין לשנות" ע"ש.**

וכיוצא בזה כתב מו"ז הגו"ל שם בכף החיים (סימן ע' אות מ"ט): **"כבר כתבנו כמה פעמים דאפשר דגם בין הספרדים יש מקומות שנהגו כרמ"א ז"ל, והיכא דנהגו כרמ"א ז"ל אין לשנות", וכזאת חזר וכתב שם בכף החיים (סימן ט"ל אות נ"ט ואות פ"ג, וסימן ע' אות י', וסימן ע"א אות ד') ודוק היטב. [ועיין שלחן גבוה (סימן תמ"ז ס"ד), וכף החיים יו"ד (סימן ל"ח אות ס"ב) עיין שם].**

ורבי אברהם פאלאג'י ז"ל הולך בזה אחר אביו, הוא הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל שבספרו שו"ת חקקי לב ח"א (או"ח סימן י"ח) אחר שהביא דברי מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן ש"ז ס"ה וסימן של"א ס"ו) דלא הותרה אמירה לנכרי לדבר מצוה אלא בשבות דהוי שבות דשבות, כתב: **"ולענ"ד נראה דבמקום מצוה שלא יתבטלו לגמרי יש לנו לנקוט כדעת המקילין [דשרי שבות במקום מצוה, ולא כפסק מרן ז"ל], ובפרט שכבר העיד הרב בית דוד שהמנהג להתיר אמירה לנכרי בדבר מצוה, וכל שהמנהג להתיר, אין לנו לאסור משום דקבלנו הוראות מרן ז"ל, וכמו שכתב הרב שלחן גבוה" וכו' ע"ש, ועיין עוד לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת לב חיים ח"ב (סימן ר"ט), ועיין שו"ת רב פעלים ח"ב (או"ח סימן מ"א), והיינו כמו שנתבאר שהמנהג עיקר ואחריו הולכים ואפילו אם אינו כפסק מרן ז"ל.**

ורבינו חיים פאלאג'י ז"ל גם הוא אמר לדבריו בשיטת זקנו הגאון האדיר ראשון לציון פה ירושלים ת"ו רבי יוסף רפאל חזן ז"ל שבספרו חקרי לב או"ח (ס"ס י') כה כתב: **"ומיהו למנהגינו שנהגו הנשים לברך על הלולב, מה שאין כן בשאר מצוות עשה שהזמן גרמא, ולא מחינן בידיהו כיון שיש להם על מה שיסמכו, על דעת הסוברים דיכולות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא" עכ"ל.**

הרי שעם שמרן ז"ל פסק בשלחנו הטהור או"ח (סימן תקפ"ט ס"ו) שאין לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, קבע הגאון חקרי לב ז"ל שיכולות הנשים דידן לברך על הלולב ואין למחות בידיהם, **אחר שכך המנהג ויש להן על מי לסמוך, והיינו כנ"ל שכל שיש למנהג עיקר, אחרי המנהג הולכים ואף אם אינו כפסק מרן ז"ל, וכמו שהתבאר, ובחון לשון הגאון חקרי לב ז"ל דלאו מדין ומטעם "מנהג קדמון" קודם התפשטות השלחן ערוך קא אתי עלה, אלא טעמו משום שיש דעות בפוסקים כמנהג שנהגו הנשים לברך על הלולב לכן יש להם על מה לסמוך ואין מוחים בידן, וכמפורש להדיא בדבריו ודוק.**

ובס"ד במקומו הארכתי למאד להביא שכדברי הגאון חקרי לב ז"ל כתבו עוד רבים ועצומים מגדולי גאוני ספרד ז"ל, שאף שנאמר שדעת מרן ז"ל שאין לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום אחר שנהגו הנשים לברך על הלולב שפיר דמי ואין למנעם

הטבילה, ונתבאר היטב במקומו בקונטרס טבילה בס"ד, השי"ת יעזרני להוציאו לאורה בקרוב לתועלת שוחרי תורה ותושייה מבקשי האמת אמן.

ואכן כבר ידעת כמה כוחו של מנהג ישראל גדול עצום ורב, ואם באנו לכתוב אין אנחנו מספיקים ואין אנחנו מפסיקים, ואביא רק דוגמא אחת שלימדנו להועיל עטרת הפוסקים מרן הקדוש זצ"ל.

צא וראה למרן ז"ל בשלחנו הטהור או"ח (סימן ש"ב ס"ח) שכה כתב: "חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אף על פי שאי אפשר שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה ומותר, וחלקו עליו ואמרו דאף על גב דלא ניחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור, והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברזא ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת מותר, מידי דהוי אספוג שיש לו בית אחיזה, ולפי שאין טענה זו חזקה ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב" עכ"ל.

והנה המתיר הוא רבינו נתן בעל הערוך ז"ל כנודע, הסובר דפסיק רישא דלא ניחא ליה מותר, והיא סברה יחידאה, כי רוב ככל הפוסקים חולקים וסוברים דאסור וכנודע עיין שו"ת רדב"ז (החדשות סימן תשל"ט), ובספר אליה רבה (סימן של"ו אות ה') ועוד.

וכשמרן ז"ל ראה שמנהג העולם להיתר, לא בקש לבטל המנהג ולעוקרו, אלא כתב ללמד זכות על מנהג זה ב"טענה שאינה חזקה ויש לגמגם בה" כלשונו, וסיים טוב להנהיגם שלא יהיה כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב, וכנ"ל.

ומדכתב מרן ז"ל והשתמש בלשון טוב להנהיגם, הוי אומר שאינו מעיקר הדין, וכמו שמרן ז"ל עצמו לימדנו במקומות הרבה שכל שרבותינו הפוסקים נוקטים לשון "טוב", לאשמועינן אותו דאינו מעיקר הדין ואין בזה חיוב אלא רק זהירות בעלמא לכתחילה, עיין למרן ז"ל בבית יוסף או"ח (ס"ח ח' ד"ה כתוב, וס"ס תמ"ה), ואה"ע (סימן קכ"א), וכן כתבו ב"ח או"ח (ס"ס קצ"ז), ואליה זוטא (סימן כ"ה אות ה') ע"ש, ובספר חקרי לב או"ח (סימן צ"ה דר"ד רע"ג) ובספר יפה ללב ח"א (סימן כ"ה סוף אות י"ז) כתב: "כיון

ומכל רבותינו הגדולים שזכרתי אין גם אחד שאומר דהני מילי במנהג קדמון קודם התפשטות הוראות מרן ז"ל, ולא זו אף זו שכל צורת דבריהם מראה בעליל דלא שנא, ואפילו מנהג שאינו קדמון, אלא שרק אחר כך נתפשט, כוותיה עבדינן ונקטינן ודוק היטב. ועיין באריכות בזה בחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ה') וצרף לכאן.

וכמו כן מכל דברות רבותינו דלעיל מתבאר ורואים בעליל כדברות קדשו של מוה"ר הגדול זצ"ל שלעולם עושים כדברי מרן זצ"ל, אבל כל שהמנהג אינו כדברי מרן זצ"ל כמנהג עושים בלא לשונותו, וגם מרן ז"ל היה מודה למנהג וכנ"ל, ועיין בדברות קדשו של מרן זצ"ל בהקדמתו לספר בית יוסף ודוק.

ובזה תבין מדוע מוה"ר הגדול זצ"ל בספרו בן איש חי פוסק לא פעם ולא פעמים כמנהג ודלא כפסק מרן זצ"ל בשלחן ערוך, עם שהוא ז"ל כתב במפורש: "אפילו אם יבואו מאה אחרונים לחלוק על מרן ז"ל – אין שומעים להם" כנ"ל, כמו גבי הדלקת נרות שבת קדש שבתחילה ידליקו ואחר כך יברכו, כדפסק בבן איש חי ש"ב (פרשת נח אות ה'), אחר שכך היה המנהג מקדמת דנא עיין לגאון חיד"א זצ"ל בספרו מחזיק ברכה או"ח (סימן רס"ג אות ג') והארכתי בזה בחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ז') ושם הבאתי עדות של ארבעה עשר פוסקים מגאוני ספרד ז"ל הכותבים ומעידים שכך היה מנהג ק"ק בני ספרד ועדות המזרח, והוא מנהג ותיק כמאתיים וחמישים שנים עיין במנוחת שלום שם, ועוד נתבאר היטב במקומו בס"ד.

והוא הדין והוא הטעם גבי ברכה על טבילת נשים, שפסק מוה"ר הגדול זצ"ל בן איש חי ש"ב (פרשת שמיני אות י"ט) שיברכו אחר הטבילה אחר שכך הוא "המנהג הפשוט" מקדם קדמתה, וכפי שהעידו גם הגאון חיד"א ז"ל בספרו שיורי ברכה יו"ד (סימן ר"ב אות ב'), והגאון חקרי לב ז"ל יו"ד (ח"ב סימן ל"א ד"ס ע"ב) והובאו בספר ארץ חיים יו"ד (סימן ר' ס"א דע"ג ע"ב), ועמם עוד רבים ושלמים מגאוני ספרד ע"ה שכתבו והעידו כן שהוא מנהג ותיק וקדמון, וכבר בחיבורי ברכת יעקב (סימן י') ובחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן ו' אות ס"ז) הארכתי בזה בס"ד והראיתי דגם לפום דינא וגם לפום מנהגא אין פקפוק בדבר ואין צד חשש וקיוהא דברכה לבטלה ח"ו למברכים אחר

להדיא כתב "טוב" וכו', מבואר שהוא על צד הטוב ולא מדינא וזה פשוט" ולא הזכיר דברי זקנו החקרי לב, ועיין בארוכה בשו"ת כוכבי יצחק ח"ג (דר"ה סע"ב) ע"ש, והארכתי בזה בחיבורי שלום יעקב (סימן ט'), ובחיבורי זכרון משה (סימן ו' אות ג') עיין שם וצרף לכאן.

וחושבני שהמעין הישר מבקש האמת הרבה ילמד לקח ויפיק תבונה איך צריכה להיות ההנהגה במנהגי ישראל, וילמד קל וחומר ומה באיסורי שבת דחמירי טובא טובא, שהרי אפילו באיסורי דרבנן דשבת יש להחמיר עיין סוכה (ט"ז ב') וברש"י שם, ולגאון מהרש"א אלפנדרי ז"ל בשו"ת הסבא קדישא ח"ב (סימן א' ד"ה ומש"כ דט"ו סע"ב), ושו"ת תורת חסד או"ח (סימן כ"ח), ושו"ת ערוגות הבושם או"ח (סימן נ"ח וס"ס ע"א), ושו"ת חלקת יואב (סימן י"ד ד"ט רע"ג), ועיין שו"ת עצי חיים (או"ח סימן ל"ו) ע"ש, ועיין בחיבורי ברכי נפשי ח"ב (דף קנ"א) ושם ח"א (דף ל"ב) ובחיבורי תפארת יצחק (דקי"ט ע"א ודקכ"ג רע"א) ע"ש, עם כל זה אף שהמנהג היה כנגד כמעט כל הפוסקים, מרן ז"ל לימד עליו זכות ב"טענה מגומגמת שאינה חזקה", קל וחומר על מנהגים שיש להם הרבה על מה שיסמוכו, שאין לבטלם ואדרבה יש לקיימם ולהעמידם, וכבר הארכתי בחיבורי הרבה בזה ולדוגמא עיין בחיבורי תפארת יצחק (קונטרס כוחו של מנהג) ובחיבורי מאמור יעקב (סימן כ' - כ"ג), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ז (סימן א'), וז"ב.

וכבר כתב רבינו הרשב"א ז"ל בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן נ"ב): "אני אומר וכו', אבל מה אעשה ואני רואה שפשט זה בכל המקומות, וכו', ונפח אני ראשי למנהג של ישראל" עכ"ל, והביא דבריו מרן ז"ל בבית יוסף חו"מ סימן ק"א, ואתה דע לך!

וידועה שיטתו להלכה של מוה"ר הגדול זצ"ל שבכל מקום שנחלקו חכמי הפשט עם חכמי הקבלה פוסק הוא כדברי חכמי הקבלה, וכמבואר לו על כל פני חיבורו קדשו זיע"א, וראיתי לנכון להביא כאן שכלל זה מן המקדש הוא יוצא וכך היא שיטת רבותינו גאוני ספרד הקדמונים ע"ה, ועמם עטרה בראש כל אדם ספר תורה גבן הוא מרן הקדוש רבי יוסף קארו זצ"ל.

הנה כלל גדול זה כבר שמענו מקדמת דנא ומסורת היא בידינו מרבותינו גדולי גאוני ספרד קודם הגירוש, שכן כתב הגאון רבינו יצחק קארו ז"ל (מר דודו של מרן הבית יוסף

בעל תולדות יצחק על התורה) שכך מקובל הוא מרבותיו שכשיש מחלוקת בין הפוסקים ויש הכרעה בקבלה ההכרעה לחכמי הקבלה, וככתוב בתשובתו הנדפסת בסוף שו"ת בית יוסף (דף שפ"ה ע"א דפוס חדש) עיין שם בארוכה, הרי לך בהדיא דהכי נקטינן ומסורת היא בידינו מדורות רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע דכל שנחלקו הפוסקים הקבלה תכריע והלכה כדברי המכריע. [ועיין למרן ז"ל בבית יוסף או"ח (ס"ס ל"א) ולדברים האמורים בתשובות דודו דלעיל נתכוין ע"ש].

ואין צריך לומר לפי דעת מרן ז"ל דסבירא ליה בעלמא שלא רק כשיש מחלוקת בין הפוסקים דברי המקובלים יכריעו, אלא גדולה מזו, דעתו הרמה דמרן ז"ל היא שכל שהמקובלים חולקים על הפוסקים הלכה כמקובלים וכידוע, וכן כתב להדיא אחד המיוחד מגדולי רבנן בתראי הוא הגאון הקדוש רבי מצליח מאזוז וצוק"ל הי"ד בשו"ת איש מצליח ח"א (סימן ט"ו דמ"ב ע"ב): "לדין דעת מרן ז"ל שהולכים אחר הקבלה נגד הפוסקים", ועוד באיש מצליח (שם דע"ו רע"א) כתב: "לדעת מרן ז"ל הולכים אחר הקבלה נגד הפוסקים עיין בית יוסף (סימן קמ"א)", ועוד לו שם באיש מצליח (ס"ס י"ח דצ"ב סע"ג) כתב: "במאי דקמן בברכת גאל ישראל, כיון דאנן בדין הולכים אחר הקבלה דהוי הפסק כמבואר בבית יוסף או"ח (סימן ס"ו) שהמנהג הוא על פי הזהר, אם כן אין אנחנו צריכים לכל מה שפלפלו האחרונים בזה, יען לדין אין כאן ספק, דלא מיקרי ספק אלא במחלוקת הפוסקים, אבל מה שהוא על פי הזהר והקבלה הוי ודאי לדין, וכמו שכתב מרן ז"ל בבית יוסף (סימן קמ"א) בדין העולה לספר תורה אם צריך לקרות וזו לשונו: "מאחר שלא נזכר זה בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים", ועיין שם שהאריך בזה בטוב טעם ודעת ודפח"ח.

וכדבריו ראיתי שכתב להדיא הגאון המובהק רבי חיים סתהון ז"ל בספרו ארץ חיים בכללים בראש הספר (כלל י"ג ד"ז רע"א): "מה שכתב המגן אברהם (סימן כ"ה סק"ב) משם הרדב"ז דכל דבר שבעלי הקבלה והזהר חולקים עם התלמוד הלך אחר דברי התלמוד והפוסקים ע"ש, היינו דוקא כשאין פלוגתא בין הפוסקים, אבל היכן דפליגי הפוסקים דברי המקובלים יכריעו וכמו שכתב הרדב"ז ז"ל עצמו בתשובותיו (הישנות סימן ח') לענין

וגם ראיתי עכשיו למעלת הדיין המצויין החכם השלם זקן ויושב בשיבה הגאון רבי יהושע מאמאן שליט"א בספרו היקר שו"ת עמק יהושע ח"ג (סימן ל"א) שכתב: "בענין מחלוקת הזהר עם הפוסקים לדין הלכתא כמאן אזלא, ראה נא מה שכתבתי בהרחבה בענין זה בספרי עמק יהושע ח"ב (באבני מילואים סימן א') והעלתי שם שדעת מרן ז"ל בדבר שלא נתבאר בהדיא בתלמוד, העיקר להלכה ולמעשה הם דברי הזהר הקדוש והוא הדין לדברי רבינו האר"י ז"ל והמקובלים, למרות שכל הפוסקים נגד", והמעין בעמק יהושע ח"ב (שם מדרס"ג ע"א עד דרס"ה ע"א) יראה שביאר הענין כמין חומר בטוב טעם ודעת מהרבה מקומות בדברי מרן ז"ל והמפרשים, ושהעיקר שדעת מרן דהלכה כמקובלים נגד הפוסקים, ועוד ציין מעלת הרב שליט"א לספרו עמק יהושע ח"א (סימן ל"ד) שהאריך בפתגמא דנא, ולדאבוני אין לי ספר תורה זה לראות נועם אמריו, ואתה תחזה.

ומצאתי שכבר כתב כדבריהם גאון קדמון לפני כשלש מאות שנה מר ניהו רבה רבי בנימין הלוי ז"ל אב"ד אומיר בתשובתו הנדפסת בשו"ת דברי יוסף (אריגאז סימן ב' ד"י ע"ב) וזו לשונו הטהורה: "מאחר שדבר זה אין לו שורש בתלמוד אלא בדברי הפוסקים והם חולקים על הקבלה, לדברי הקבלה שומעים, ואף שהרדב"ז ז"ל כתב דהיכא דהקבלה חולקת על התלמוד הלך אחר התלמוד ע"ש, אין הדברים אמורים אלא רק בדבר המפורש בתלמוד והקבלה חולקת על תלמוד ערוך, אבל בדבר שלא נזכר בתלמוד רק בדברי הפוסקים אפילו שהשוו כולם לדעה אחת, והם חולקים על הקבלה, עם כל זה לדברי הקבלה שומעים, וכן מתבאר להדיא בדברי רבינו הגדול מרן ז"ל בבית יוסף או"ח (סימן קמ"א) שכתב: אף על פי שלדברי הפוסקים צריך לקרוא ואם לא יקרא כתבו הפוסקים דהוי ברכה לבטלה מאחר שלא נזכר זה להדיא בתלמוד, לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים עכ"ל מרן, הרי דאפילו בענין ברכה לבטלה הסכימה דעתו דעת עליון דמאחר שלא בא הדבר מפורש בתלמוד אלא בדברי הפוסקים עם היות שהסכימו לדעה אחת עם כל זה פסק מרן ז"ל שלדברי ספר הזהר שמעין", עד כאן לשון צדיק זיע"א. [וכבר ידעת כמה היה רב גובריה ונפיש חיליה דהגאון רבי בנימין הלוי, והוא "נר בן נר" כעדות הגאון רבי חיים

תפילין בחול המועד שאסור להניחם משום שדברי קבלה יכריעו, וכן פסק מרן ז"ל בשלחן ערוך אורח חיים (סימן ל"א) על פי דברי הזהר וכמו שכתב בבית יוסף שם, וכיוצא בזה כתב בבית יוסף אורח חיים (סימן נ"ט) ואבן העזר (סימן כ"ה), ומדבריו בבית יוסף אורח חיים (סימן קמ"א) מתבאר דאפילו אין פלוגתא בין הפוסקים אך כיון שאינו נזכר בתלמוד, אזלינן בתר הזהר נגד הפוסקים", ועוד האריך בדברי טעם עיין עליו. [ועיין עוד בארץ חיים (ס"ס תרצ"ו דמ"ו ע"ד) ע"ש].

וכן כתב רבינו הגאון שדי חמד ז"ל בספרו שו"ת מכתב לחזקיהו (סימן ז' דל"ג ע"ג וע"ד): "אין לנו אלא דברי מרן הבית יוסף דכל דלא נזכר בתלמוד היפך הזהר עבדינן כזהר אפילו שהוא נגד הפוסקים", עיין שם שהאריך בענין זה, וכן כתב מו"ז הגו"ל בכף החיים (סימן כ"ה אות ע"ה) ע"ש.

ובשו"ת דברי ישראל ח"ב (סימן נ"ב דרי"ג סע"ב) כתב: "עיין בבית יוסף סימן קמ"א שכתב מאחר שלא נזכר בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים", וכן כתב גם בבית יוסף (ס"ס ל"א), ורמ"א בדרכי משה (שם אות ב') חלק על מרן הבית יוסף וכתב "ואין לזוז מדברי הפוסקים ואף אם היו דברי הזהר חולקים עליהם דלא כבית יוסף", היוצא לנו מזה דדבר זה בפלוגתא, דהרדב"ז והרמ"א סוברים דנקטינן כפוסקים נגד הזהר, אבל הבית יוסף ועוד סבירא להו דנקטינן כדברי הזהר והמקובלים בכל דבר שלא נתבאר בהדיא בתלמוד", ועוד עיין שם בדברי ישראל (סימן מ"ט דר"ז ע"א וע"ב) שהאריך מאד בהאי ענינא והכי מסיק דדעת מרן הבית יוסף דנקטינן כדברי המקובלים, והוסיף דאף דאינהו בני אשכנז יוצאים ביד רמ"א ז"ל, ורמ"א בדרכי משה חלק על מרן ז"ל, מכל מקום קבלת בני אשכנז לפסקי רמ"א ז"ל היתה רק למה שכתב בהגהותיו לשלחן ערוך ולא למה שכתב בדרכי משה וכאשר כתב הגאון רבי חיים הכהן רפאפורט ז"ל בספר תשובותיו (אה"ע סימן ס"ט) ע"ש. [ולגבי פרט זה דקבלת בני אשכנז היתה רק לדברי רמ"א ז"ל בהגהותיו לשלחן ערוך ולא לספרו דרכי משה – עיין מה שכתבתי בס"ד לפי שעה בחיבורי יחי יוסף (סימן ג' אות ב') ע"ש, ונתבאר היטב בס"ד בחיבורי על כללי רבותינו בעלי השלחן ערוך דילן ואכמ"ל].

פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי (סנהדרין ס"ה א' דע"א רע"א), ועיין שם שרמזו על מעשה נורא ומופלא שעשה רבי בנימין הלוי זע"א, ונח נפשיה בעשירי בתמוז שנת תפ"א, ואכמ"ל].

הרי לנו רבים ושלמים מרבתינו גדולי הדורות ע"ה שכולם מעידים פה אחד שפה אחת ודברים אחדים שדעת מרן הבית יוסף ז"ל דעבדינן כמקובלים נגד הפוסקים, לא שנא כשספר הזהר חולק על הפוסקים, לא שנא כשהמקובלים חולקים על הפוסקים, לעולם עבדינן כקבלה, ודוק היטב. [ועיין בשו"ת מענה אברהם עמאר (סימן ב') שלא ראה דברי מרן ז"ל בבית יוסף (סימן קמ"א) ודברי רבותינו גדולי בתראי דלעיל וצ"ע].

ואף שדברות קדשם של גדולי הדורות נ"ע אמת וצדק אמת ויציב אמת ואמונה, ואינם צריכים לא לדידי ולא למטלעתי, ראיתי להכריח כן בראיה ברורה בס"ד שכן דעת מרן ז"ל שכל שהמקובלים חולקים על הפוסקים הלכה כמקובלים, ולפי שעה לא ראיתי מי שהזכיר והביא ראיה זו, והנני לקבוע הדברים כאן בס"ד.

הנה עיין למרן ז"ל בבית יוסף או"ח (סימן עד"ה) שהביא דעת הכלבו והגהות מיימון שיש לבצוע מן הפת העליונה, וכדברי הכלבו כבר כתבו עוד ראשונים כמלאכים שכן כתבו בספר הרוקח (סימן נ"ב), ובספר ארחות חיים, וכן כתב הרב דוד אבודרהם ז"ל בספרו, וסיים מרן ז"ל: "ואני ראיתי כמה גדולים שבוצעין התחתון, ושמעתי שכן נכון לעשות על פי הקבלה", וכך פסק מרן ז"ל בשלחנו הטהור (שם) שיבצע מן הפת התחתונה.

ומפורש שמרן ז"ל דחה שיטת רוב ככל רבותינו הראשונים ז"ל מפני חכמי האמת ופסק כדבריהם, הרי לנו מבואר שמרן ז"ל דעתו דבכל מחלוקת הפוסקים עם המקובלים הלכה כמקובלים ואזיל לטעמו בבית יוסף או"ח (סימן קמ"א), וכמו שכתבו כל אותם גדולי ישראל נ"ע שהזכרנו לעיל שכן דעת מרן ז"ל ודוק היטב.

וכבר ידעת שמסורת ההוראה הנהוגה בכל בית ישראל מקדמת דנא, מזמן שהאיר אורו הגדול של רבינו האר"י ז"ל, אכן כך היתה להורות לכל כדברי האר"י ז"ל, וכך היה מנהג ארץ ישראל לפסוק כרבינו האר"י ז"ל נגד מרן ז"ל כאשר העיד מו"ז הגאון ז"ל בכף החיים (סימן כ"ה סוף

ע"ה) שהמנהג לעשות כרבינו האר"י ז"ל אף שמרן ז"ל כתב איפכא ע"ש"ב.

וכן העיד הגאון המובהק מטבריה רבי יעקב זריהן ז"ל בספרו שו"ת ביכורי יעקב יו"ד (סימן י"ט דפ"ג ע"ב): "כל מנהגינו הוא על פי רבינו האר"י הקדוש גם כשהוא נגד מרן ז"ל וכמו שכתב החיד"א", והרי הוא כמבואר.

וכזאת ממש ראיתי שכתב והעיד הגאון המובהק דכל רז לא אניס ליה ובפרט בעניני המנהגים, מר ניהו רבה רבי חיים סתהון בספרו היקר ארץ חיים או"ח סימן מ"ו ס"ח: "מנהג ארץ ישראל ללכת אחר הכרעת רבינו האר"י ז"ל אפילו נגד פסק מרן ז"ל" ע"ש, הרי שגם הוא מעיד בגדלו שכן נתפשט המנהג בארץ ישראל לעשות כרבינו האר"י ז"ל נגד פסק מרן ז"ל וכמשנ"ת. (ועיין בחיבורי שלום יעקב סימן ו' אות ו').

ושם בארץ חיים יו"ד (סימן שכ"ב ס"ג דק"א ע"ג) כתב: "בכמה פרטים בחומרות איסור והיתר שהזכיר רבינו האר"י ז"ל בשער המצות לא נהוג עלמא הכי, אכן בשאר רוב דברי האר"י ז"ל ובפרט בעניני תפילה וברכות וכיוצא בזה נוהגים כוותיה וכהכרעתו בין פלוגתת הפוסקים וכמו שכתב החיד"א ז"ל בשו"ת ברכה או"ח סימן (תכ"א אות א') דבתר הכרעת האר"י ז"ל גרירן בדוכתי טובא הפך מרן ז"ל, דקים להו לרבנן דאי מרן שמייע ליה דברי רבינו האר"י ז"ל הוי הדר ביה" עכ"ל, ועיין לו בארוכה בזה שם בספרו היקר ארץ חיים (בכללים כלל ג'), ועוד שם (סימן נ"ו ס"ב עש"ה, וסימן תפ"ז ס"א דל"ו רע"ג, וסימן תר"ה ס"א, וס"ס תרצ"ו דמ"ו ע"ה), ואכמ"ל.

וכן העידו וכתבו רבותינו הגדולים עיני העדה, דודי מרן ראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, ומורי הגאון האמיתי שר התורה ועמוד ההוראה רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל הבאתי דברי קדשם בחיבורי ברכי נפשי (ח"ב דף ס"ז) ע"ש.

וכך היה מנהג בני ספרד בארצות הגולה, כמבואר היטב במקומו בס"ד, ואביא רק עדות הגאון החסיד רבי משה מזרחי זצ"ל, שהיה ראש על אר"צ רבה, ראש הרבנים בעיר התורה חלב היא ארם צובה, שכה כתב בספרו שו"ת דברי משה אה"ע (סימן י"ט דע"ב רע"ב): "וכבר כתבתי בכמה מקומות דברי מרן החיד"א ז"ל דאף שקבלנו הוראות מרן ז"ל – קים לן דאילו ראה מרן ז"ל דעת האר"י ז"ל גם כן היה פוסק כן, ומזה נתפשט בכל

העולם לברך ברכת הנותן ליעף כח, וקל וחומר להא דקמן שאינו אלא מנהג, ודאי יש לנו לנהוג כמותו דהאר"י ז"ל ודוק היטב.

והיינו שכתב הגאון רבי אליעזר פאפו ז"ל בעל חסד לאלפים: "לפי דברי רבינו האר"י ז"ל אשר מפיו אנחנו חיים, יאחזו צדיק דרכו דרך הקודש כי כל דרכיו משפט ודבריו חיים" עכ"ל, וככתוב לו בספרו המופלא פלא יועץ (סוף ערך אבילות ד"ו ע"ב) עיין שם.

ועיין מה שכתבתי בזה בס"ד בתשובתי שבסוף ספר ציון לנפש צבי (נוא יורק תשל"ז), ובמאמרי שבקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ז (גליון רט"ז דף רל"א), ובארוכה בחיבורי שלום יעקב (סימן א', וסימן ב', וסימן ו' אות ו'), ובחיבורי כנסת חיים (דף ק"ס) עש"ב, ועוד שם (דף

ק"פ), ובארוכה בחיבורי ברכי נפשי ח"א (דף כ"א ואילך), ובחיבורי ברכי נפשי (ח"ב דף ס"ו, ודף צ"ב), ובחיבורי וזאת ליהודה (דף צ"ו ואילך), ובחיבורי כנסת יעקב (דף קל"ה), ובחיבורי אור משה (דף י'), ובחיבורי חוקי רצונך (ח"ב דף נ"ו), ובחיבורי זכרון משה (סימן א' אות ח' ודף כ', וסימן י"ג דף צ"א), ובחיבורי תורת יעקב (סימן קמ"ז וסימן קצ"ט אות ב'), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ז (ר"ס ו'), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן מ"ו), עיין בכל המובא שם ותראה צמאונך, ותראה האמת, בעזה"י.

זה מה שראיתי לנכון להקדים ולהודיע לעוסקים בתורת מוה"ר הגדול הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל, וכתבתי כטיפה מן הים, והרבה הרבה דיו נשתייר בקולמוס, ועוד חזון למועד בעזר האל הנותן וחונן דעת וחיים.

תורה שמחברת שמים וארץ

הרה"ג שמואל אליהו שליט"א

רב העיר צפת וחבר מועצת הרבנות הראשית

גלות – איבוד הנבואה. גאולה – אשפוך רוחי על

כל בשר

גם הנביא ירמיהו מלמד שחורבן הבית אינו חורבן גשמי בלבד. החורבן הזה גרם לכך שהנבואה שהייתה בעם ישראל – פסקה. "טבעו בארץ שעריה, אבד ושבב בריחיה, מלכה ושריה בגוים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה". המדרש מספר לנו איזו נבואה הייתה קודם החורבן והגלות: "רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים רבוא של נביאים כך עמדו להם ששים רבוא של נביאות" (רבה שיה"ש ד כג), וכולם פסקו בעת החורבן.

גלות – משפט עוול. גאולה – משפט צדק

הפסוק הזה מדבר גם על איבוד המשפט בעת החורבן. "טבעו בארץ שעריה". במדרש (תנחומא ויקרא ו) מסביר שמדובר על קריסת מערכת המשפט, שבכל מקום במקרא שכתוב "שער" הכוונה למקום ישיבת השופטים. "שופטים ושערים תתן לך בכל שעריך". על-פי זה מובן הקשר בין תחילת הפסוק, שמדבר על חורבן בתי-הדין, להמשכו שעוסק בחורבן התורה והנבואה בעקבות חורבן בית המקדש. לעומת הגאולה שנאמר עליה "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

גלות – אין תורה. גאולה – יש תורה

ירמיה הנביא מסביר כי סיבת ה"אין תורה" של הגלות היא בגלל שאין מלכות. "מלכה ושריה בגוים", לכן אין תורה. על אף שהתורה קיימת בבית המדרש, אם היא אינה קיימת במלכות – אין תורה. במקום אחר הסבירה הגמרא ואמרה שגם הלימוד בבית המדרש נפגם בגלות: "אמר רבי אושעיא, מאי דכתיב (זכריה יא, ו) 'ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים', 'נעם' – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימים זה לזה בהלכה, 'חבלים' – אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה" (סנהדרין כד ע"א). סיבת הסיבות לקלקול היא הניתוק מאלוהים ש"כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" ח"ו.

עשור לפטירתו של מרן הרב זצוק"ל

אנו נמצאים עשר שנים אחרי פטירתו של מרן הרב זצוק"ל. הרבה שבחים נאמרו על הרב זצוק"ל, אנו רוצים לדבר על הכוח שהיה לו לחבר תורה של שמים וארץ. כל זה הפך הגלות, שהיא הניתוק בין ישראל לאביהם שבשמים. הרב זצ"ל היה משתדל הרבה בעניין זה של תורה עם דבקות בה', היה מרגלה בפומיה שכל פסיקת הלכה צריכה סייעתא דשמיא. גם תפילותיו היו תמיד כשישכינה מול עיניו. היה אומר לפני כל ישיבה בדין שצריך לזכור כי "אלוקים ניצב בעדת אל", על כן היה מתפלל שתהיה לו סייעתא דשמיא לפני כל דין שהיה יושב בו כדיין. ויהי רצון שנוכח להמשיך את דרכו בדבקות בה' יתברך בכל צעד וצעד שלנו.

גלות – ניתוק מה'. גאולה – חיבור לה'

הרב היה משתדל הרבה בעניין הגאולה של ישראל. ובאמת זה עניין הגלות וזה עניין הגאולה. הגמרא (חגיגה ה ע"א) אומרת: "נדמוע תדמוע, ותרד עיני דמועה כי נשבה עדר ה'". אמר רבי אלעזר, שלש דמועות הללו למה? אחת על מקדש ראשון. ואחת על מקדש שני. ואחת על ישראל שגלו ממקומן. ואיך דאמרי, אחת על ביטול תורה. בשלמא למאן דאמר, על ישראל שגלו ממקומן, היינו דכתיב, "כי נשבה עדר ה'". אלא למאן דאמר, אחת על ביטול תורה, מאי "כי נשבה עדר ה'?" פיון שגלו ישראל ממקומן – אין לה ביטול תורה גדול מזה.

זה מה שכתוב בגמרא (ברכות לב ע"ב): "ואמר רבי אלעזר, מיום שחרב בית המקדש, נפסקה חזמת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים". החורבן והגלות הם ניתוק מאלוהים ח"ו – הסתר פנים. "ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת פיוס הנה" (דברים כט כז). לכן גם התפילה לא נשמעת, כפי שממשיכה ואומרת הגמרא: ואמר רבי אלעזר, מיום שחרב בית המקדש, נגעלו שערי תפלה, שנאמר (איכה ג) "גם כי אזעק ואשוע, שתם תפילתי".

צדיקים – בחינת מקדש

למזלנו יש כמה דברים שמחברים שמים וארץ גם כשאין מקדש. שהצדיקים הם בחינת מקדש. לכן הגמרא אומרת ששערי דמעות לא ננעלו. כן היא אומרת ש"כל המאריך בתפלתו – אין תפלתו חוזרת

ריקם". ובלבד שלא מעיין בתפילתו לחשוב שחייבת להישמע. מוסיפה הגמרא ואומרת, שאם אדם חוזר ומתפלל, תפילתו יכולה להישמע. שְׁנָאֹמֶר (תהלים כו) "קִנְהָ אֵל ה' חֲזַק וַיֵּאֱמֵן לִבָּךְ וְקִנְהָ אֵל ה'".

חורבן – ניתוק תורת שמים וארץ

רבי אליעזר הגדול

אחד התנאים שנקרא בשם "הגדול" הוא רבי אליעזר בן הורקנוס. מהי הגדולה הזאת? אפשר ללמוד מאברהם, שהקב"ה אמר לו "ואעשך לגוי גדול" והתורה אומרת עליו "כי אתה מעט מכל העמים". במקום אחר היא מסבירה מהו "גוי גדול" שנאמר על-ידי ה' – "ומי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו" – גם על-ידי תורה וגם על-ידי תפילה. גם בית המקדש נקרא "הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו". "גדול" – כי הוא מחבר שמים וארץ.

בשדה. ברח רבי אליעזר הצעיר והלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי. הגמרא מביאה תיאור מופלא על המסירות וההתמדה הגדולה שבה למד, עד שלבסוף "היה יושב ודורש ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם יודע אם יום הוא ואם לילה". הגמרא מספרת שרבן יוחנן בן זכאי בא מאחרי, נשקו על ראשו ואמר: "אשריכם אברהם יצחק ויעקב שיצא זה מחלצים" (אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק יא).

לא בשמים היא

אם חכמים תיארו אותו בשם כל כך מיוחד, למה לבסוף נידו אותו? צריך להבין את הוויכוח הנורא שהיה בין רבי אליעזר בן הורקנוס לחכמים, ויכוח שנגמר בחרם שלא הותר עד פטירתו של רבי אליעזר. הגמרא קוראת לסיפור "תנורו של (הנחש) עכנאי", אף שכנראה זה היה שמו של בעל התנור ששאל את השאלה. אבל חכמינו ראו בוויכוח הזה את עצת הנחש הקדמוני.

כך מספרת הגמרא במסכת בבא מציעא (נט ע"א) על תנור שמחובר באופן חלקי לאדמה, נחלקו חכמים האם הוא יכול לקבל טומאה. "תֵּנָן הֵתֵם, חֲתָכוּ חֲלִיזִית, וְנָתַן חוֹל בֵּין חֲלִיזָא לְחֲלִיזָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְטַהֵר, וְחֲכָמִים מְטַמְּאִים: וְזֶה הוּא תֵּנָר שֶׁל עֶכְנָאִי. מַאי 'עֶכְנָאִי'? אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, שֶׁהָקִיפוּ דְבָרִים כְּעֶכְנָא (נחש ארסי) וְטִמְאֻהוּ.

תֵּנָא, בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם הֵשִׁיב רַבִּי אֱלִיעֶזֶר כָּל תְּשׁוּבוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, וְלֹא קִבְּלוּ הַיָּמָנוּ. אָמַר לָהֶם: אִם הִלָּכָה כְּמוֹתִי – חָרוֹב זֶה יוֹכִיחַ! נֶעְקַר חָרוֹב מִמְּקוֹמוֹ מֵאָה אָמָּה, וְאֶמְרִי לָהּ, אֲרַבַּע מֵאוֹת אָמָּה. אָמְרוּ לוֹ: אֵין מְבִיאִין רְאִיָּה מִן הַחָרוֹב. חֲזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הִלָּכָה כְּמוֹתִי – אִמַּת הַיָּמִים יוֹכִיחוּ! חֲזַר אִמַּת הַיָּמִים לְאַחֲרֵיהֶם. אָמְרוּ לוֹ: אֵין מְבִיאִין רְאִיָּה מֵאִמַּת הַיָּמִים. חֲזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הִלָּכָה כְּמוֹתִי – כְּתָלִי בֵּית הַמִּדְרָשׁ יוֹכִיחוּ! הֵטוּ כְּתָלִי בֵּית הַמִּדְרָשׁ לְפֹל. גָּעַר בָּהֶם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. אָמַר לָהֶם:

רבי אליעזר הגדול זכה בשמו המיוחד בזכות העובדה שהיה מחובר באופן קבוע לאלוהים, הרמב"ם כותב עליו בהקדמת המשנה כי "רבי אליעזר סתם הנזכר במשנה הוא ר' אליעזר בן הורקנוס תלמיד רבן יוחנן בן זכאי". רבן יוחנן בן זכאי עצמו למד מהלל הזקן. ורבי עקיבא היה תלמיד מובהק של רבי אליעזר בן הורקנוס.

אחד מהמקומות שבהם הוא נקרא בתואר "הגדול", להדגיש מהי גדולה שאבדה מאתנו, היא המשנה בסוטה (ט) שעוסקת בחורבן הבית ובמשמעות שלו. "רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר: מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שָׁרוּ חֲכָמֵינוּ לְמַהּוּ כְּסָפְרָא, וְסָפְרָא כְּחֻנְיָא, וְחֻנְיָא כְּעָמָא דְּאַרְעָא, וְעָמָא דְּאַרְעָא אֲזֵלָא וְנִדְלְדָלָא, וְאֵין מִבְּקָשׁ. עַל מִי יֵשׁ לְהִשְׁעוֹ, עַל אֲבִינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם". החכמים יורדים למדרגת סופרים. הסופרים יורדים למדרגת חזנים. החזנים יורדים למדרגת עמי הארץ, ועמי הארץ מידלדלים והולכים ואפילו לא יודעים עד כמה מצבם גרוע. "וְאֵין מִבְּקָשׁ" – הם כלל לא מבקשים לעלות למקום שהיו בו בתחילה, כי הם שכחו שהם יכולים להיות גדולים.

פני רבי אליעזר כפני חמה

הגמרא מספרת שבתחילה אביו של רבי אליעזר לא האמין ביכולת בנו ללמוד תורה ושלח אותו לחרוש

אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, אפס – מה טיבם? לא נפלו – מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו – מפני כבודו של רבי אליעזר. ועדין מטין ועומדים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, מן השמים יביחיו! יצאתה בת-קול ואמרה, מה לכם אצל רבי אליעזר? – שהלכה כמותו בכל מקום.

עמד רבי יהושע על רגליו ואמר (דברים ל) 'לא בשמים היא!' מאי, 'לא בשמים היא'? אמר רבי ירמיה, 'שקבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שקבר פתבת בתורה בהר סיני (שמות כג) 'אחרי רבים להטות'. אשפחיה (מצאנו) רבי נתן לאליהו, אמר ליה, מאי עבד קודשא בריך הוא בההוא שעתא? אמר ליה: קא חייף, אמר, נצחוני בני, נצחוני בני!"

באמת זה ניצחון שהוא הפסד. ניצחון על הקב"ה. בעולם הזה פוסקים הלכה אחרת ממה שפוסקים הלכה בשמים ומנצחים, אבל אנחנו רוצים ללכת עם ה' ולא נגדו.

שלא תיעשה תורה כשתי תורות

צריך להבין מה חשבו החכמים שקבעו הלכה נגד השמים ונגד רבי אליעזר. נראה שהם הבינו שבגלות אין ברירה אחרת. בית המקדש נחרב, עם ישראל יוצא לגלות של אלפי שנים. רבי אליעזר הגדול יודע ללמוד תורה כמו שצריך, אבל עם ישראל הוא לא במדרגה הזאת כעת, ואם כן איך יפסקו תורה בכל העת הזאת שבה הקב"ה מסתיר פנים מאתנו? אין לנו ברירה אלא לחזק את הכלל של "אחרי רבים להטות".

המשנה במסכת ראש השנה (ב ט) מתארת ויכוח דומה שהיה בין רבן גמליאל הנשיא לרבי יהושע, חברו של רבי אליעזר. רבי יהושע חלק על פסיקותיו של רבן גמליאל בקביעת יום הכיפורים וקידוש החודש, והוא היה חכם יותר ובקי יותר מהנשיא. חשש רבן גמליאל הנשיא שכעת כל מי שחכם מחברו יקבע חודשים ושנים לפי החשבון שלו, ועלולה התורה להיות כמו שתי תורות, חלק יעשו יום כיפור ביום זה וחלק ביום אחר. על כן: "שלח לו רבן גמליאל, גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבוןך. הלך ומצאו רבי עקיבא מצר". כי גוזרים עליו לחלל את יום הכיפורים לפי חשבוןו.

שכנעו רבי עקיבא ללכת לרבן גמליאל. "נמל (רבי יהושע) מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבוןו. עמד רבן גמליאל ונישקו על ראשו, אמר לו, בא בשלום, רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת את דברי". כל אחד מבין כי התקיפות של רבן גמליאל באה מחמת נשיאותו ואחריותו לכך שלא תיעשה התורה כשתי תורות.

מחלוקת קשה כיום שנעשה בו העגל

הגמרא מספרת, כי אחרי הוויכוח שבו מגיין רבי אליעזר את כל העולם להוכיח את דבריו ולא מקבל את דעת חבריו, "אמר, אותו היום, הביאו כל טהרות שטהר רבי אליעזר ושרפום באש. ונמנו עליו וברכוהו (יותר חמור מנדוי) ואמר, מי ילך וידעו? אמר להם רבי עקיבא, אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון וידעו, ונמצא מחריב את כל העולם כלו. מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו ברחוק ארבע אמות. אמר לו רבי אליעזר, עקיבא! מה יום מימים? אמר לו, רבי, כמדומה לי שחבריך בדלון מופך. אף הוא קרע בגדיו, וחלץ מנעליו, ונשמש וישב על גבי קרקע".

גם אם אנחנו מבינים את חכמים, שעל מנת למנוע קרע בעם ישראל הגיבו בתקיפות כל כך גדולה, הרי היום הזה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל (בניהו בן יהודע, בבא מציעא נט ע"ב). מספרת הגמרא כי רבי אליעזר בכה על כך, ובכיו עשה רושם גדול בעולם.

"זלגו עיניו דמעות, לקה העולם – שליש בזיתים, ושלש בחטים, ושלש בשעורים" והקלול הזה לא התמלא עד ימי הגאולה. "ויש אומרים, אף בצק שבידי אשה תפח. תנא אף גדול (כעס גדול) היה באותו היום. שפבל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר – נשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו, אמר, כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר, רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך, שלא לקבד עשיתי, ולא לקבד בית אבא עשיתי, אלא לקבדך – שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מוצפו".

עד כמה נשמע צערו של רבי אליעזר מספרת הגמרא, כי אשתו של רבי אליעזר, שקראו לה "אימא שלום",

"אמר להם רבי אליעזר לחכמים: תמנה אני, אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא, שלי מהו? אמר לו, שלך – קשה משלך". ממשיך רבי אליעזר ומסביר למה זה קורה: "נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר, אוי לכם שתי זרועותי, שהן כשתי ספרי תורות שנגלגלו. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה למדתי; הרבה תורה למדתי – ולא חסרתי מרבתי, אפילו כגלגל המלקק מן הים. הרבה תורה למדתי – ולא חסרתי תלמידי אלא כמכחול בשפופרת. ולא עוד – אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבבית עזה, ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם. ולא עוד – אלא שאני שונה שלש מאות הלכות ואמרי לה, שלש אפלים הלכות בנטיעת קשואין, ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי, רבי, למדני בנטיעות קשואים. אמרתי דבר אחד – נתמלאה כל השדה קשואים. אמר לי (רבי עקיבא), רבי, למדתי נטיעתן, למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד – נתקבצו קלן למקום אחד". נפילה כזאת של תורה – אין למי להעביר את התורה הגדולה בכמות ובאיכות שהוא למד מרבתי.

חכמים מבינים את גודל ההפסד ושואלים את רבי אליעזר הלכה שהייתה רופפת בידם "אמרו לו, הפדור, והאמום, והקמיע, וצרור המרגליות, ומשקל קטנה, מהו? אמר להם: הן – טמאים, וטהרתן – במה שהן. מנעל שעל גבי האמום מהו? אמר להם: הוא טהור, ויצאתה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הטר הטר, הטר הנדר (הנדיי של חכמים שנדו את רבי אליעזר). למוצאי שבת, פגע בו רבי עקיבא, בין קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שוטת לארץ, פתח עליו בשורה ואמר, (מלכים ב' 5) 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו', הרבה מעות יש לי, ואין לי שלחני להצותו".

מוסר התורה מדור לדור

רבי אליעזר הגדול ראה חובה לעצמו למסור את התורה בדיקנות מדור לדור. לשם כך הוא מתמיד גדול בלימוד תורה. הגמרא (סוכה כז ע"ב) מספרת: "תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה. שנים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם לא שמעתי וכו'. אמרו לו: כל דברך אינן אלא מפי השמועה? אמר להם: הזקנותי לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי. מימי לא קדמני

הייתה אחותו של רבן גמליאל הנשיא, והיא לא הייתה מאפשרת לרבי אליעזר בעלה ליפול על פניו בנפילת אפיים אחרי התחנון. היא פחדה שתפילתו תעשה רושם ותמית את אחיה. יום אחד היא טעתה וחשבה שהוא ראש חודש שאין בו תחנון, ולא שמה לב לבעלה שאמר תחנון. כשהיא חזרה וראתה את רבי אליעזר אומר תחנון אמרה לו: "קטלתי לך אחי" – הרגת את אחי!! תוך כדי דבריה נשמע קול צעקה ושופרות שמכריזים על פטירתו של רבן גמליאל. אמר לה רבי אליעזר לאשתו: "מנא ידעת? אמרה לה, כך מקבלני מבית אבי-אבא, כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה".

כל כך הוא היה מחובר לאלוקים, עד שאפילו שלא התפלל בכוונה נגד רבן גמליאל התקיים בו "והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע" (ישעיה סה כד).

זו תורה וזו שכרה

"שולחן ערוך", הלכות נידוי וחרם, כתוב כי סתם נידוי הוא שלושים יום (י"ד, של א). אם המנודה חוזר בו, מבטלים את נידויו. לפעמים יש רק נזיפה שהיא שבעה ימים. רבי אליעזר לא חזר בו עד יום פטירתו. הוא כואב על הנפילה הגדולה של התורה ממדרגתה העליונה. כך מספרת הגמרא בסנהדרין (דף סח):

"תניא, כשחלה רבי אליעזר, נכנסו רבי עקיבא ורחביו לבקר, הוא יושב בקינוף שלו, והם יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום – ערב שבת היה". מספרת הגמרא כי כשראו חכמים שלמרות חוליו "דעתו מישבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות", כיוון שהיה עדיין בנידוי וחרם. "אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו, למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי". האמת היא, כמובן, שלא באו עד עכשיו בגלל החרם שהוטל עליו, אלא שלא רצו לפגוע בו, אבל הוא אומר את האמת שלו ביום פטירתו. הוא אומר להם באותה שעה דברים שנעלמו ממושה רבנו עליו השלום. כשמושה רבנו רואה במרום את רבי עקיבא, הוא לא מבין למה בסופו הוא נהרג באכזריות על-ידי הרומאים. אבל רבי אליעזר צופה מראש את סופם הנורא של החכמים, של רבן גמליאל שנהרג על ידי הרומאים, ושל רבי עקיבא שנסרק במסרקות של ברזל.

בגלל שבימיהם נחרב בית המקדש, חורבנו הוא שימת חומת הברזל ביננו לבין אלוקים. ותורה בלי קשר לאלוים היא תורה ברמה אחרת לגמרי.

יונתן בן עוזיאל – גדול תלמידיו של הלל הזקן
המפרשים מסבירים את המדרגה של יונתן בן עוזיאל שכתובה בגמרא, כי כל עוף שהיה עובר מעליו בעת שהיה לומד – היה נשרף בקדושה היתירה. רש"י אומר: "כיון שהיו מלאכי השרת מתקבצין סביביו לשמוע דברי תורה מפיו". התוספות מסבירים כי כל עוף שפורח עליו מיד נשרף – "כיון שהדברים שמחים כשנתינתם בסיני שנתנה תורה באש".

ממשיכים התוספות ואומרים "כענין זה מצינו במדרש בעובדא דרבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מסובין בסעודה וליהטא האש סביבם". אלא שאצל רבי אליעזר ורבי יהושע זה היה כשעסקו לעתים במעשה מרכבה, ואילו אצל יונתן בן עוזיאל זה היה דבר תדיר בכל עת שלומד תורה.

גודל תורתו של הלל הזקן

אם זו הייתה מדרגתו של יונתן בן עוזיאל, נשאלת השאלה מה הייתה המדרגה של הלל הזקן, הרב של כולם. ברור שמדרגתו של הלל כל כך גבוהה מאתנו שבכלל אי-אפשר להסבירה לנו, ולכן הגמרא מדברת על תלמידיו ולא עליו.

הלל הזקן חי מאה שנה לפני חורבן הבית השני. וממנו אין לנו הרבה הלכות, רק כמה סיפורים. הרבה יותר הלכות יש לנו מתלמידיו הנקראים "בית הלל". התלמידים הללו, שמעידים על עצמם שהם טיפה מן הים מתורתם של רבותיהם. כל זה בגלל גובה תורתו של הלל שהיא כמה וכמה דרגות מעליו.

להסביר כמה דרגות התורה שלהם גבוהה מאתנו, למדנו במדרש רבה (שיר השירים פרשה א פסקה ט): רבי אליעזר אומר: אם יהיו כל הימים דיו, ואגמים קולמוסין, ושמים וארץ מגלות, וכל בני האדם לבלרים אין מספיקין לכתוב תורה שלמדתי. ואני לא חסרתיה אלא כאדם שמטביל מכחול בים. וכך אמר גם רבי יהושע. ובלשון אחרת אמרה רבי עקיבא תלמידם, שהיה אומר שהוא כמו "המריח באתרוג". המריח נהנה והאתרוג לא חסר "וכמלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר".

אדם בבית המדרש, ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי, ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם".

האחריות וההתמדה הגדולה נלמדת מרבו, רבן יוחנן בן זכאי, שגם הוא נהג כך. רבי עקיבא, שהיה התלמיד המובהק של רבי אליעזר ורבי יהושע, היה גם הוא מתמיד גדול עשרים-וארבע שנה. והכול מתוך אחריות גדולה על הדורות הבאים. ואת זה הוא לא מצליח לעשות, כי תלמידיו לא באים ללמוד ממנו את התורה הגדולה שהוא למד מרבותיו. הכל בגלל החרם והנידוי, המושבר בבית המדרש של "לא בשמים היא".

רבן יוחנן בן זכאי – קטן תלמידיו של הלל הזקן

המשבר הזה הוא לא רק במחלוקת הקשה בבית המדרש עם רבי אליעזר. זה מתחיל כבר דור קודם. רבו של רבי אליעזר היה רבן יוחנן בן זכאי. כשקוראים את רשימת תלמידיו של הלל הזקן מפליא לראות שרבן יוחנן בן זכאי נחשב כקטן התלמידים של הלל הזקן. כך אומרת הגמרא (סוכה כ"א): "תנו רבנן, שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלוששים מהם ראויין שתשרה שכינה עליהם כמשה רבנו, ושלושים מהם ראויין שתעמד להם חמה כיהושע בן נון, ועשרים מהם ביעונים, גדול שבקלן – יונתן בן עוזיאל. וקטן שבקלן – רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא, משנה, תלמוד, הלכות, והגדות, דקדוקי תורה, ודקדוקי סופרים, קלות וחמורות, וגזרות שוות, תקופות, וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת, ושיחת שדים, ושיחת דקלים, משלות כובסים, משלות שועלים, דבר קטן, ודבר גדול."

דבר גדול – מעשה מרובה, ודבר קטן – הוי"ו דאפי' ורבא, לקים מה שנאמר (משלי ח) 'להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא'. וכי מאחר שבקטן שבקלם קד, גדול שבקלם על אחת כמה וכמה. אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, שבשעה שהיה יושב (ושונה) ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו באויר, מיד נשרף".

הפלא הגדול הוא איך אחרי כל ההתמדה הגדולה הזאת רבן יוחנן בן זכאי לא הגיע למדרגת הלל הזקן או יונתן בן עוזיאל. חכמינו מדגישים את התמדתם הגדולה, לומר לך כי העובדה שהם לא זכו למדרגות של הלל הזקן ויונתן בן עוזיאל אינה מפני חסרון התמדה, אלא

גאולה – תורה שמחברת שמים וארץ

אַלְקִים חַיִּים הֵן, מִפְּנֵי מַה זָכוּ בֵּית הַלֵּל לְקַבֵּץ הַלֵּכָה כְּמוֹתָן? מִפְּנֵי שְׁנוּחִין וְעֹלֹבִין הֵיוּ, וְשׁוֹנִין דְּבָרֵיהֶם וְדְבָרֵי בֵּית שְׁמַאי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁמַקְדִּימִין דְּבָרֵי בֵּית שְׁמַאי לְדְבָרֵיהֶם, כְּאוֹתָהּ שִׁשְׁנִינוּ וכו'.

במסכת עירובין (ו ע"ג): תנא, לעולם הלכה בבית הלל, והרוצה לעשות כדברי בית שמאי – עושה, כדברי בית הלל – עושה. (מי שעושה) מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל – רשע. (מי שעושה) מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל – עליו הכתוב אומר (קהלת ב) "וְהַפְסִיל בַּחֲשָׁד הוֹלֵךְ". אלא אי בבית שמאי – כקוליהון וכחומריהון. אי בבית הלל – כקוליהון וכחומריהון.

מקשה הגמרא ואומרת שיש בדברים הללו סתירה. בתחילה "אמרתי: לעולם הלכה בבית הלל". אחר כך אמרת: "הרוצה לעשות כדברי בית שמאי – עושה? לא קשיא, כן – קודם פת קול", יכול אדם לעשות או כבית שמאי או כבית הלל. אבל אחרי שיצאה פת-קול, הלכה רק כדברי בית הלל. ויש אומרים כי מי שאומר שאפשר לעשות כדברי בית שמאי או כדברי בית הלל הוא רבי יהושע שאומר כי לא משגיחים כלל בפת-קול.

פוסקים על-פי בת-קול משמים כשהיא מחוברת לתורה של הארץ

הקשה תוספות שם: והלא ראינו בסיפור של רבי אליעזר הגדול שלא משתמשים בבת-קול, ולמה כאן פוסקים הלכה על-פי בת-קול? עונה תוספות כמה תשובות. א] בת הקול שאמרה כי הלכה כמו רבי אליעזר לא הייתה אמת – היא יצאה רק לכבודו של רבי אליעזר. לכן לא מתחשבים בה. ב] בת הקול שאמרה כי הלכה כמו רבי אליעזר לא הייתה מחוברת להלכה שלנו בארץ שאומרת 'אחרי רבים להטות'. רבי אליעזר היה נגד רבים. לכן לא פסקו כמותה. לעומת זאת כאן בית הלל הם הרבים והבת קול שבאה ממרום מחוברת עם הכלל ההלכתי שאנו נוהגים על פיו בארץ. לא הוצרכו לבת קול אלא משום דבית שמאי היו חריפים יותר מבית הלל.

הפר"ח סבר כי אנחנו פוסקים כרבי יהושע ואין משגיחים בבת-קול כלל. לדבריו אנחנו פוסקים כבית

תורת האר"י – תורה שמחברת שמים וארץ

כל התורה הגדולה של רבי אליעזר ורבותיו נלקחה מאתנו בחורבן בית המקדש, שהוא חומת ברזל וניתוק בין ישראל לאבינו שבשמים. בדורנו ראינו חכמים שחוזרים ומקשרים בין ישראל לאבינו שבשמים.

מסופר על האר"י הקדוש, שראה אותו תלמידו ישן מעט בשבת אחר הצהריים. הסתכל התלמיד וראה שהאר"י ממלמל תוך כדי שינה. התקרב לשמוע את דברי האר"י ז"ל, והאר"י התעורר. שאל התלמיד לפשר השפתיים הנעות תוך כדי שינה. אמר לו האר"י כי נשמתו הייתה בעליית נשמה למתיבתא דרקיעא. שם הוא שמע פירושים חדשים לפרשת בלק ובלעם. ביקש התלמיד לשמוע על החידושים הללו. אמר לו האר"י כי גם אם הוא ילמד אותו שמונים שנה – לא יספיק ללמד אותו מה שלמד בדקות מועטות במתיבתא דרקיעא.

הרב זצ"ל, שהיה מספר את הסיפור הזה, היה אומר שהוא שמע: "אם אלמד אותך שמונה מאות שנה – לא אספיק ללמד אותך כל מה שלמדתי בדקות מועטות אלו". זו הייתה התורה הגדולה של רבי אליעזר בן ערך ותלמידיו.

החיד"א, שהיה מתלמידי תלמידיו של האר"י הקדוש, היה גם הוא פוסק הלכה גדול. והיה משתדל רבות ללכת בדרכו של האר"י הקדוש וה"שולחן ערוך", לחבר תורה של מטה עם תורה של מעלה. הפך הקלקול הגדול שקרה בגלות עם חורבן הבית וגלות ישראל. כותב החיד"א בכמה מקומות כי מה שאמר רבי יהושע "לא בשמים היא" אינה הלכה מוסכמת תמיד. גם בשם הגדולים על פסיקתו של רבי יעקב בספרו שו"ת מן השמים, וגם בברכי יוסף (או"ח לב).

בת-קול כבית הלל

ההלכה הכי חשובה שעליה תלויות הלכות רבות היא ההלכה שפוסקים הלכה כבית הלל. על כך מביאה הגמרא בעירובין (יג ע"ג): אָמַר רַבִּי אֶבְיָא, אָמַר שְׁמוּאֵל, שְׁלֹשׁ שָׁנִים נִחְלְקוּ בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הַלֵּל, הֵלְלוּ אוֹמְרִים, הֵלְכָה כְּמוֹתֵינוּ, וְהֵלְלוּ אוֹמְרִים, הֵלְכָה כְּמוֹתֵינוּ, יָצְתָה בֵּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם, אֱלוֹ וְאֱלוֹ דְּבָרֵי אֱלֹקִים חַיִּים הֵן, וְהֵלְכָה כְּדְבָרֵי בֵּית הַלֵּל. וְכִי מֵאַחֵר דְּאֵלוּ וְאֵלוּ דְּבָרֵי

וכן מה שפסק בבית יוסף (יו"ד סימן שע"ב) שקברי נכרים לא מטמאים באוהל, על-פי מה שפסק אליהו הנביא כמובאר בדבריו ב"כסף משנה" (הלכות טומאת מת א יג). וצריך לומר פה כמו לעיל כי "אליהו הנביא סבר כך או יפרש כך מכח חכמתו הרמה וידעתו השלימה, לא שיאמר כן בדרך נבואה", ובכל זאת מציינים את נבואתו בשביל לדעת כי דבריו מסכימים עם מה שנפסק למעלה.

המן היה מגיד הספקות – מחבר שמים וארץ

כן משמע גם מהגמרא ביומא (עה ע"א) שאומרת כי המן שהיה תמיד עומר לגולגולת היה עוזר לפסוק הלכות. כיצד? אישה שהייתה מתגרשת מבעלה ואחרי חודש התחתנה עם מישהו אחר ונולד לה בן אחרי שבעה חודשים, ולא ברור אם הוא בן של הבעל הקודם והתינוק בן תשעה חודשים, או שהוא הבן של הבעל השני ונולד בחודש השביעי – אם היה יורד מן בבית של הבעל הקודם, הרי הוא בן הקודם. ואם היה יורד בביתו של הבעל השני, הרי הוא בן של הבעל השני.

"תניא, רבי יוסי אומר: כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר: עבדי גנבת, וזה אומר: אתה מכרתו לי. אומר להם משה: לבוקר משפט. למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון – בידוע שזה גנבו, אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין וכו'".

הסביר המהר"ם ן' חביב (בתוספת יום הכפורים דף ד') "דעל פי הדין וההלכות היה פוסק הדין משה רבינו, ולאמת דבריו בא האות העומר שכנגדו מוכיח". וכן רבי שמעון בר יוחאי שטיהר את בית הקברות בטבריה (שבת לג ע"ב) היה סומך על לימוד הגמרא שלו והנס נעשה לאיש ולחזק את תוקף הברור ההלכתי שלו.

לדעתו של החיד"א, גם הרמב"ם שפסק בעקבות הגמרא כי "לא בשמים היא" (יסודי התורה ט) מסכים שהכלל "לא בשמים היא" הוא רק במקום שזה מתנגש עם פסק של הארץ כדעת תוספות. ופסקו של רבנו יעקב בשו"ת מן השמים ושל הראב"ד שכתב כי "רוח הקודש הופיעה בבית מדרשו". שניהם מסכימים עם

הלל לאו משום בת-קול אלא בגלל שנאמר "אחרי רבים להטות". החיד"א חולק ואומר כי פשט הגמרא במקומות רבים היא כי פוסקים כבית הלל בגלל בת הקול. וסיכס כי באמות שני הטעמים נכונים, שפוסקים כמותם גם בגלל בת הקול וגם בגלל היותם רבים, וזה חיבור תורת שמים וארץ.

פוסקים על-פי נבואה משמים כשהיא מחוברת לתורה של הארץ

בגמרא זבחים (סב) משמע שפוסקים גם על-פי נביאים. כך אומרת הגמרא: "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שלשה נביאים עלו עמם מן הגולה (חגי זכריה ומלאכי), אחד שהעיד עליהן על המזבח, ואחד שהעיד עליהן על מקום המזבח, ואחד שהעיד להן שמקריבין אף על פי שאין בית. במתניתא תנא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: שלשה נביאים עלו עמם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להן שמקריבין שאין בית, ואחד שהעיד להן על התורה שתכתב אשורית". ואלה הלכות מאוד משמעותיות עד ימינו אלה.

כן מספרת הגמרא ביבמות (טז), כי רבי דוסא בן הרכינס אמר לחכמים איך פסקו הלכה על-פי עדות של הנביא חגי. "מעיד אני עלי שמים וארץ, שעל מדוכה זו יושב חגי הנביא, ואמר שלשה דברים, צרת הבת אסורה, עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, ומקבלין גרים מן הקרדוים ומן התרמוידיים". גם פה צריך לומר שהם פסקו על-פי כללי ההלכה. אבל השתמשו בכשרונם כשל נביאים על מנת לחזק את פסיקתם ההלכתית.

פוסקים על-פי אליהו הנביא כשתורתו מחוברת לתורה של הארץ

החיד"א מביא מקורות רבים בגמרא שבהם היו פוסקים הלכה על-פי אליהו הנביא. למשל מה שאמרו על ממון שיש ספק למי הוא שייך ש"הא מונח עד שיבוא אליהו" שיפסוק את ההלכה. במקום אחר שיש ספק בגמרא אומרים תיקן, ופירש בעל התוספות יום טוב שפירשו "תשבי יתרץ קושיות ובעיות" (תיו"ט עדיות ח ז). ואיך סומכים על אליהו הנביא בזה, והלא לא שמם היא?

בבתי כנסיות ובתי מדרשות. זו תורת הגאולה. כשזה מתקיים התורה מתגדלת ומתקדשת לעיני כל חי. ויהי רצון שנוכח "וְאִשְׁכָּה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נְאֻמָּה".
אמן ואמן.

דעת הרמב"ם, כי במקום ברור כנגד ההלכה לא מסתמכים על בת-קול. אבל בספקות – מסתמכים על בת-קול.

למסקנה צריך ואפשר לחבר בין תורתו של הקב"ה ומתיבתא דרקינא עם תורתם של ישראל שנלמדת

סיפור על הרב זצ"ל

לב טהור ורוח נכון

רחוק בשבילה לבוא מנווה-יעקב והפטירה: "טוב, אני אחמיר על עצמי". הרב אמר לה שזו עבירה להחמיר על עצמה במקום שאינה צריכה להחמיר.

אמי התחילה לבכות ואמרה לרב שהיא נבוכה מאוד ומתביישת לבוא אליו עם שאלה. הרב אמר לה: אני אמתין לך עוד חצי שעה בבית כנסת "בבא תמא", והיא אמרה שלא צריך.

והנה בשעה 13:00 בצהריים, באופן לא צפוי, מגיע אבא שלי ואומר לה: תני לי את השאלה לשאול את הרב אליהו. אני אקח ואראה לרב אליהו ואביא לך תשובה ממנו.

שאלה אותו אמי מנין הוא יודע שיש לה שאלה. השיב לה אבא: בא אלי הרב מרדכי אליהו לבית המדרש ואמר לי: בשעה זו שאתה יושב בכולל ולומד, אשתך יושבת בבית ומצטערת כי יש לה שאלות לא פתורות. לך לביתך והבא את השאלות, ואני אחכה לך עד שתבוא.

ענתה מרת אמי ואמרה לאבי כי היא באמת התקשרה לרב אליהו, אבל היא לא אמרה לו מי היא. איך הוא ידע שזו אני? לא אמרתי לו את השם שלי ולא שאלתי אותו פעמים אחרות שיכיר את קולי. איך הוא ידע?

כך סיפרה לי אמי בדמעות שלישי. ואיני יודע למה בכתה, אם על רוח הקודש של הרב מרדכי אליהו זצ"ל שהלך מאתנו או על הלב הרחמן שלו.

מספר הרב יעקב חרר: זה סיפור ששמעתי מאמי, שסיפרה לי בדמעות שליש אחרי פטירתו של הרב מרדכי אליהו זצוק"ל. כל זמן שהייתה מספרת אותו הייתה בוכה ואומרת שזה סיפור שאי-אפשר לספר, אבל גם אי-אפשר לא לספר אותו. היא אמרה שמכיוון שאני לומד תורה, אני צריך לדעת איך רבנים צריכים להתנהג.

הסיפור הזה שמור אצל אמי כבר הרבה שנים, מאז שהייתה כלה צעירה, אבל היא לא סיפרה אותו עד עכשיו, שהרב מרדכי אליהו נפטר. בימים ההם היא ואבי עלו מצרפת וגרו בשכונה חדשה, מנווה-יעקב. בתור כלה צעירה היא התביישה לשאול את אבי שאלות בענייני טהרה, ושכנותיה אמרו לה שיש רב שיודע לפסוק בהלכות כאלו, הרב מרדכי אליהו שמו, ומסרו לה את מספר הטלפון במקום שבו הוא נמצא, בבית הכנסת "בבא תמא" בבוכרים. בנוסף נתנו לה גם את מספר הטלפון של הרב. בימים ההם לא היה בביתנו טלפון, והיא התקשרה מבית השכנים לשאול את הרב שאלה.

כאשר הרב שמע את שאלתה, הוא אמר לה שהוא צריך לראות את השאלה, הוא לא יכול לפסוק דרך הטלפון, ואמר לה שהיא יכולה לבוא לבית הכנסת "בבא תמא" בשכונת הבוכרים, אמי אמרה לו שזה

השפעת הקבלה על פסיקת ההלכה²

הרה"ג דביר זעפרני שליט"א

עורך ספרי מרן הרב זצ"ל

יחודיותו של הרב מרדכי אליהו

בשיעורים הכוללים נושאים הקשורים להלכה, אפשר לדבר ולהרחיב בנושא הנלמד. אולם, כאשר מדובר בנושאים הקשורים בקבלה, ישנה רתיעה מסוימת מאחר ואלו דברים שקצת רחוקים מאיתנו.

דמותו של מרן הרב מרדכי אליהו זצ"ל, עשתה את השילוב בין ההלכה ובין הקבלה באופן שהוא לא תמיד מורגש. הדברים הוגשו כהלכות, אך טמנו בחובם דברים הרבה יותר גדולים.

הרבה תופסים את הבבא סאלי בתור "בבא". אמנם, כנראה שהרבה שכחו או שאינם יודעים שהבבא סאלי שימש כאב בית דין במרוקו, וגם בארץ ישראל הוא עסק בדינים, והגדלות האמיתית שלו הייתה בתורה ובהלכה שבה הוא עסק, ולא באותם סגולות או דברים קבליים. מעבר לעובדה שהרב אליהו היה מאוד קרוב לבבא סאלי, הוא גם אחז את סוג הדמות הזו כך שעולם ההלכה הוא העולם העיקרי שלה, ואילו הפן של תורת הנסתר אכן נשאר נסתר והוא לא היה תמיד גלוי.

כידוע, אביו של הרב אליהו, חכם סלמאן אליהו זצ"ל, נולד בעיראק לפני כ-140 שנה. משפחתו היתה מאוד אמידה, וכשהיה בגיל 18 הוא תכנן לנסוע ללמוד באוניברסיטת אוקספורד. במקרה יצא לו לעבור ליד בית המדרש "בית זילכה" אשר נמצא בבגדאד, ושמע שלומדים שם תורה. מאחר והיו לו עוד כמה חודשים עד לטיסה המיועדת לאנגליה, החליט שהוא ישאר וישמע מה לומדים בבית המדרש. הלימוד בבית המדרש משך אותו, והוא ביקש מהוריו שיבטלו את כרטיסי הטיסה מאחר וחשקה נפשו ללמוד תורה. כך עלה והתגדל בתורה, עד שהפך להיות מגדולי החכמים בעיראק. לאחר מכן עלה לארץ ישראל, התחתן, ונולדו לו כמה ילדים וביניהם הרב מרדכי אליהו זצ"ל. חכם

סלמאן נפטר בשנת תש"א, כאשר הרב אליהו היה רק בגיל 11, כך שלמעשה כל גדלותו התורנית של הרב מרדכי אליהו נבנתה ללא אבא בבית. הכשרונות של הרב אליהו התגלו בגיל מאוד צעיר. אביו היה מתגורר ביישובת "פורת יוסף" שנמצאת בעיר העתיקה, כך שהרב אליהו גדל בתור ילד בין חכמי יישובת "פורת יוסף". לאחר שהישיבה הופצצה, ועברה לשכונת גאולה בירושלים בשנת תש"ח, הרב אליהו התקדם והתקרב מאוד לראשון לציון דאז הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל ולמחליפו בתפקיד הרב יצחק ניסים זצ"ל. הרב אליהו מונה ע"י הרב יצחק ניסים לדיין הצעיר ביותר בארץ (עד היום), וברוב שנותיו עסק בעולם הדיינות ובעולם הרבנות.

יחד עם זאת, אומרים שהרב אליהו היה "גאון במידות". רבני יישובת "פורת יוסף" היו אומרים לתלמידים: "כאשר אתם רוצים ללמוד תורה, ניתן ללמוד מתלמידי חכמים רבים שיצאו מדישיבה, אבל כשאתם רוצים ללמוד מידות, יש אחד שאתם יכולים ללמוד ממנו – חכם מרדכי אליהו".

רב שזכיתי ללמוד אצלו, היה בזמנו תלמיד ביישובת "פורת יוסף" בחיי חיותו של הרב אליהו, והוא סיפר לי את הסיפור הבא: "פעם אחת חזרנו ליישיבה מחתונה שהתקיימה בנהריה בשעה 2:00 בלילה. החלטנו לעשות "מבחן" לרבנים. החלטנו להתקשר לרבנים שונים בשעה זו של הלילה (אמנם טלפונים לא היו נפוצים אז, אך בישיבה היה טלפון), ולשאול אותם מה מברכים על שקד המצופה בסוכר – מצד אחד יש סברה לומר שברכתו "שהכל" בגלל הציפוי, ומצד שני, סוף סוף מדובר בשקד, כך שיש גם סברה שברכתו תהיה "העץ". רוב הרבנים לא ענו וחלקם אמר להתקשר מחר. כשהתקשרנו לרב אליהו הוא ענה לטלפון, וביקש שנתקשר בעוד 5 דקות

2. מאמר זה הינו שכתוב מתוך שיעור שמסר כב' הרב דביר זעפרני שליט"א. המאמר שוכתב ע"י ר' מיכאל ביטון יצ"ו ותודתנו נתונה לו על כך.

המשגיחים של ארגון הכשרות OU בארה"ב, ביקש ממנו ראש המשגיחים להעביר שיעור גם לאנשים שנמצאים שם ועוסקים בכשרות. הרב הסכים לכך, אעפ"י שזה לא היה מתוכנן בל"ז שלו. נסע הרב למקום השיעור והוגש לו משקה קוקה קולה אך הרב לא שתה. סיים הרב את השיעור, וראש המשגיחים ביקש מהרב שישתה. ענה הרב "אני לא צמא". אמר לו ראש המשגיחים "הרב לא סומך עלינו – אשמח לרדת עם הרב למטה ואראה לו כיצד הכל עובד". הרב ראה את כל התהליך ועבר על כלל הרכיבים ואמר: "אם כך עושים – אני סומך על זה". לקח הרב את הכוס, בירך "שהכל" ושתה. התשובה הראשונה שכתב הרב בחזרתו לארץ הייתה בנושא של כשרות קוקה-קולה בהשגחת ה-OU ובה הוא מתאר את כל מה שבדק וראה, ופסק שניתן לסמוך על כשרות קוקה קולה בהשגחה הנ"ל³.

עניין נוסף מעשי מאוד הקשור לנושא הוא קביעת תאריך קריאת מגילת אסתר בשכונות החדשות של ירושלים. בגבעת שמואל ת"ו המגילה נקראת בי"ד באדר, ובירושלים בט"ו באדר. ב"ה ירושלים מתרחבת, וישנה מחלוקת כמעט על כל שכונה לגבי מועד קריאת המגילה. ישנה שכונה בירושלים שהתחילו בבנייתה לפני כעשרים שנה – שכונת הר חומה (חומת שמואל). אז, שכונה זו הייתה מנותקת מכל הקרבה לשכונת ארנונה, תלפיות וכו', והייתה קרובה יותר לבית לחם, ולכן קראו בה את המגילה בי"ד באדר. פעם אחת הרב אליהו נסע באיזור וראה שהבניה מתקדמת. אמר הרב שצריך לבדוק את הנושא מאחר ולפי התקדמות הבניה שכונה זו יכולה להיחשב בהמשך כירושלים, ואז הדין הוא שהמגילה תהיה נקראת שם בט"ו באדר. מאז, כל שנה בר"ח אדר הרב אליהו היה מסיים תפילת שחרית, הנהגה היה מחכה לו, והם היו נוסעים לבדוק האם הבניה בשכונה זו התקדמה כך שיש לקרוא שם מגילה בט"ו באדר. כך הדבר חזר על עצמו כמה שנים עד לשנת תשס"ד, בה הכריז הרב שלפי התקדמות הבניה שכונת הר חומה נחשבת חלק מירושלים ויש לקרוא בה בט"ו באדר.

מאחר והוא התעורר כעת, והוא צריך לומר ברכות התורה. התקשרנו 5 דקות לאחר מכן, והרב אכן ענה לנו תשובה ברורה לשאלתנו. למחרת, דיברנו על כך בישיבה ואכן הסכימו כולם שהגאונות במידות זוהי אחת התכונות שהרב אליהו ניחן בהן".

כמו כן, דבר ידוע ומפורסם הוא שאחד הדברים שהרב אליהו היה עוסק בהם בהתמדה הוא הפצת תורה ברחבי הארץ ובעולם. לכל מקום שהיו מזמינים את הרב, במידה והיה מתאפשר, הוא היה מגיע.

יחד עם זאת, כפי שצינו, עסק הרב אליהו שנים רבות בעולם הרבנות. יש מספר דברים שייחדו את הרב:

א. **מנהגים** – כיום ישנה נטייה הולכת וגוברת "לאחר את השורות" – דרך אחת והלכה אחת פסוקה לכולם. לעומת זאת, הרב אליהו אחז מאד מעולם המנהגים. עוד בהיותו נער, היה מסתובב עם אחד מילדיו של ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בין זקנים של עדות שונות וקהילות שונות כדי ללמוד את המנהגים של כל עדה ועדה. הרב אליהו היה מזכיר תדיר שמצד אחד "מנהג" זה גם אותיות "גהנם", אך מצד שני יש להקפיד על כל מנהג מאחר וודאי שיש לו יסודות, וכל עוד הוא לא סותר דבר מדאורייתא, על הקהילה להמשיך במנהג שלה. גם אם לעיתים המנהג היה נגד הלכה ברורה, אך היה לו מקור בראשונים וכו' – הרב הקפיד לומר שהקהילה תמשיך במנהגה.

ב. **בדיקת ההלכה למעשה תוך כדי ראיית הדברים "בעיניים"** – הרב לא הסתפק בקריאת ההלכה בספר בלבד, אלא היה הולך לראות כיצד הדברים מתרחשים "בשטח". פעם אחת התעוררה שאלה הקשורה לגידולי קרקע באיזור עכו. הרב ביקש מהנהג שלו להסיע אותו ע"מ שיוכל לראות את הדברים בעיניים.

ישנה איזושהי אמירה ש"קוקה קולה אפשר לשתות בכל מקום בעולם". איני יודע אם כיום הדבר הזה נכון הלכתית, אך הרב אליהו נדרש לנושא זה, ומעשה שהיה כך היה: פעם אחת התארח הרב אליהו בארה"ב, והוא הזמין להעביר שיעור בישיבה של ר' יצחק אלחנן בארה"ב (ישיבה יוניברסיטי). במקום נכח גם ראש

3. שו"ת עמא דבר, הלכות תערוכות, עמ' רט"ז.

ג. **שילוב עולם הקבלה בפסיקה ההלכתית** – כפי שנאמר קודם, הרב אליהו הקפיד להסתיר את עולם הנסתר, כך שלא יבוא לידי ביטוי בפסיקות ההלכה שלו. לעיתים היה נראה שהרב אליהו עושה דברים שנראים כדברים שמיימיים, אבל תמיד הוא דאג לחבר אותם לארץ, ע"מ שנבין שאלו דברים הקשורים גם לעולם המעשה. כדי להמחיש זאת, נספר שני סיפורים קצרים בטרם ניגש לתוכן השיעור עצמו.

פעם אחת התארח הרב באחת הקהילות היהודיות בחו"ל. העביר שם הרב שיעורים, היה בפגישות עם ראשי הקהל וכו', ולפני שהרב היה צריך לטוס בחזרה לארץ ישראל, נשיא הקהילה ביקש לסגור את הדלת ולהגיד לו דבר מה. מסתבר שהבן של נשיא הקהילה רצה להתחתן עם גויה, ועד אותו הרגע אף אחד לא הצליח לשנות את דעתו בנושא. ביקש הרב להביא את הבן לפניו. הגיע הבן אל הרב עם "ארוסתו" המיועדת, ואמר לרב שהכל סגור והם מתחתנים בעוד שבוע. הרב אליהו לא דיבר. הוא יצא למרפסת, הרים את הראש לשמים למשך שלוש דקות, חזר אל בני הזוג ואמר להם: "בשמים – אתם לא בני זוג, אתם לא השידוך הנכון". הבחורה הגויה שהייתה שם אמרה לבן של נשיא הקהילה "אתה רואה, אפי' הרב שלך אומר שאנחנו לא מתאימים, מדוע אתה מתעקש שנתחתן?" – קמה ויצאה לה משם. הבן של ראש הקהילה התחיל למרר בבכי, ולאחר זמן קצר יצא גם הוא מהחדר, וראש הקהילה יצא אחר בנו להרגיעו. לאחר כשעה, חזר ראש הקהילה לרב אליהו ואמר לו שבנו השתכנע, וביקש מהרב שיסביר לו כיצד הוא ראה בשמים שהזוג הזה לא מתאים. אמר לו הרב: "הסתכלתי בשמים, ובשמים לא יכולה להיות מציאות שארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזים כי בת פלוני לפלוני, והכוונה היא לגויה, וממילא זה לא הזיווג".

במקרה אחר, הגיעו לפני הרב זוג – אברך ואשתו. לאשה, שהייתה נורמטיבית לחלוטין, הייתה בעיה (ככל הנראה נפשית-פסיכולוגית ולא רפואית) כך שהיא לא הייתה יכולה לתפקד בבית. אמר להם הרב שיבואו מחר.

למחרת, הביא להם הרב שקית עם חתיכת נייר בפנים, ואמר להם שהוא כתב להם "קמיע" שיש להכניסו בבוקר ובערב לכוס תה, האשה תשתה את התה, ולאחר שעושים זאת במשך 14 יום – הקמיע פועל את פעולתו. לאחר 14 יום האשה אכן חזרה לתפקוד רגיל.

אמנם אני ספרדי וחסיד של הרב אליהו, אך יש לי נשמה "ליטאית", ואני יודע שהרב אליהו וקמיעות הם שני עולמות שונים, וביקשתי מהרב לראות את הקמיע כדי ללמוד ולהעביר את העניין לדורות הבאים. הרב אליהו הביא לי את הקמיע, פתחתי את השקית כדי לראות מה כתוב בנייר, וראיתי שכתוב בכתב ידו "אין עוד מלבדו". לא שמות קבליים, ולא סגולות – "אין עוד מלבדו" בצורה הפשוטה ביותר.

מציאות של שינוי הטבע ע"י האדם

מצד האמת, בעולם הקבלה מעבר לצד ההלכתי שבו, ישנם דברים שיכולים להיות על-טבעיים. כיצד ישנה מציאות בעולם שבה האדם יכול לשנות את הטבע? אוה"ח הקדוש⁴ מביא דוג' לכך מעניין קריעת ים סוף:

מושה רבנו עומד מול ים סוף ודורש ממנו להיקרע. משיב לו הים: "אין אני נקרע מפניך, שאני נבראתי ביום שלישי ואתה נבראת ביום ששי". הים לא השתכנע, על אף שהיו אחרי משה שישים ריבוא מישראל ומצרים שרודפים אחריהם. הים נקרע אך ורק לאחר שראה שהקב"ה בכבודו ובעצמו נעמד לימינו של משה – "מוליך לימין משה זרוע תפארתו"⁵.

מצד שני, מספרת הגמ' במסכת חולין⁶ שפעם אחת רבי פנחס בן יאיר היה בדרכו לקיים מצוות פדיון שבויים, והגיע לנהר שישמו גינאי. אמר רפב"י לנהר "חלוק לי מימך ואעבור". אחר דין ודברים קצר עם הנהר, חלק לו הנהר את מימיו ועבר בו. ממשיכה שם הגמ' ומספרת שהיו שם עוד שני אנשים, אדם שקצר חיטים לשם אפיית מצות לפסח ועוד גוי עובר דרכים. רפב"י דרש מהנהר שגם הם יעברו בתוכו (מצד ההתעסקות במצווה של היהודי ומצד חילול ה' שעלול להיות עם הגוי), והנהר נעתר גם לבקשתו זו.

4. פרשת בשלח, פרק י"ד פס' כ"ז, עפ"י שמות רבה פרשה כ"א פסקא ו'.

5. ישעיה, פרק כ"א פס' י"א.

6. דף ז' ע"א.

בנוסף, נתן הקב"ה כח ביד חכמים הכפופים לתורה לשנות את אותו הטבע. לפי זה, כאשר אנחנו שומעים על אחד הגדולים שהתפלל על חולה והחולה התרפא, הרי שלא מדובר בנס אלא בטבע שהקב"ה טבע בעולם.

אמנם, כפי שצוין כבר קודם, לעולם הקבלה יש גם צד שנוגע בחיי המעשה. כמו כן, בדומה לעולם ההלכה, גם עולם הקבלה מורכב מראשונים ואחרונים, וישנה מסורת שעברה במשך הדורות. יש את הזוהר שהוא המקור הראשון לתורת הקבלה (תקופת התנאים), לאחר מכן יש את תורת רבינו האר"י (תחילת תקופת האחרונים, דורו של מרן הבית יוסף), ולאחר מכן היו מקובלים נוספים כדוג' הרש"ש (לפני כמאתיים וחמישים שנה) ואחרים נוספים.

בהמשך השיעור נראה שכולנו עושים דברים גם עפ"י הקבלה אעפ"י שאיננו יודעים מכך, ונגסה להסביר כיצד דבר כזה יכול לקרות.

שואל אוה"ח הקדוש כיצד יכול להיות דבר כזה? משה רבנו, אבי אבות הנביאים, עומד עם שישים ריבוא מעם ישראל ומתחיל לנהל משא מתן עם ים סוף. לעומתו, רבי פנחס בן יאיר מאיים על הנהר שהוא ייבש אותו ומיד הוא נחלק לשנים!

מסביר אוה"ח הקדוש, שההבדל בין שני המקרים נעוץ בכך שמושה רבנו עמד לפני ים סוף קודם שניתנה תורה לעם ישראל, ולכן עדיין לא יכל לשנות את הטבע. לעומתו, רבי פנחס בן יאיר עמד לפני נהר גינאי לאחר מתן תורה, היה גדול בתורה ולכן יכל לשנות את הטבע.

יסוד זה שלימדנו אוה"ח הקדוש יכול להיות מיושם ע"י כל אחד מאיתנו. כל חכם וחכם מעם ישראל שיעמוד לאורך הדורות, שעמל בתורה באמת, יכול לשנות את הטבע. ומה נקרא לשנות את הטבע? הקב"ה קבע כחלק ממעשה בראשית שהעולם יתנהל עפ"י הטבע.

דינים שונים שבהם נפסקה ההלכה עפ"י הקבלה

האר"י ז"ל שהיה בן דורו של רבי יוסף קארו (ואף היו ביניהם קשרי משפחה כפי שנראה בהמשך) נהג בניגוד לדעתו וביד ברכה זו. אמנם כיום הדבר הזה נראה פשוט, ולא ראינו סידור שיצא ב-50 שנה האחרונות שלא מכיל את ברכת "הנותן ליעף כח" בברכות השחר, אך בתקופות קדומות יותר היו מחלוקות גדולות בדבר אמירת ברכה זו.

כותב המג"א⁷ על דברי השו"ע "ואין דבריהם נראין":

"ואין דבריהם נראין – ובכנסת הגדולה כתב: חכם אחד העיד שחזר הרב"י בסוף ימיו וצוה לאומרו בשם ומלכות ואני מחיתי שלא לשנות מנהג קדמונים לאומרו בלא שם ומלכות עכ"ל, ובכוונות כתב לאומרו וכ"כ הב"ח וסמ"ג".

העולה מדבריו הוא שבעל "כנסת הגדולה" מחה כנגד אותם אלו שעשו כנגד השו"ע וברכו את ברכת "הנותן ליעף כח", וזאת על אף שחכם אחד בזמנו העיד שרבי

ברכת "הנותן ליעף כח"

כותב השו"ע בהלכות ברכות השחר⁷:

"יש נוהגין לברך: הנותן ליעף כח, ואין דבריהם נראין. הגה: אך המנהג פשוט בבני האשכנזים לאומרה"

דהיינו, לדעת השו"ע אין לומר את ברכת "הנותן ליעף כח", אך דעת הרמ"א היא שמנהג האשכנזים הוא לאומרה⁸. הקושיה שעולה מדברי השו"ע: כיצד כל בני ספרד מברכים את הברכה הזו כל בוקר? הלא השו"ע פסק שאין אומרים אותה!

המקור לכך שמברכים את הברכה הזו כל בוקר הוא בדברי רבנו האר"י בשער הכוונות⁹ (שנכתב ע"י תלמידו רבי חיים ויטאל):

"וזה נוסח התפלה כאשר קבלתי ממורי ז"ל: ...הנה כל ברכות הנאמרות בשחר קודם התפלה לא קבלתים ולא שמעתים ממורי ז"ל. אבל ענין ברכת הנותן ליעף כח היה הוא ז"ל נוהג לאומרה שלא כמ"ש השו"ע"

7. או"ח, סי' מ"ו סע' ו'.

8. חו דוג' לכך שעוד בזמן השו"ע והרמ"א הייתה חשיבות רבה מאד למנהגים, והרמ"א פסק מנהג זה להלכה.

9. דרושי עלינו לשבח ונוסח התפילה, דרוש א'.

10. סימן מ"ו ס"ק יב'.

יוסף קארו חזר בו באחרית ימיו, ובירך ברכה זו עם שם ומלכות.

מחלוקת זו המשיכה עוד כמה שנים אח"כ עד שכולם "יישרו קו" עם רבנו האר"י.

אגב דברי המג"א שהזכיר את שער הכוונות, כדאי להוסיף שישינה השתלשלות מעניינת בהכנסת דברי הקבלה לעולם פסיקת ההלכה: הבית יוסף הכניס למעשה את דברי הוזהר לעולם ההלכה (דברי הוזהר צוטטו על ידו בכמה וכמה מקומות), המג"א הכניס לעולם ההלכה את דברי רבנו האר"י, ובעל הבא"ח שילב בפסיקותיו את דברי הרש"ש.

הרב חיד"א היה אחד מהפוסקים שהתחילו לעשות את השילוב המוחלט בין ההלכה לבין הקבלה "מעל פני השטח". החיד"א חי את שני העולמות, הספרדי והאשכנזי – אביו היה ספרדי ואימו הייתה אשכנזיה והוא נולד בעיר העתיקה. סיפור הלידה של החיד"א היה מיוחד: הוא נולד כשהוא אינו נושם כשאימו הייתה בחודש השביעי להריונה. האם חשבה שהוא מת ועזבה אותו. הסבתא עברה במקרה באיזור ושמעה תינוק בוכה. היא לקחה אותו, חיממה אותו והשיבה את נפשו, והיא זו שלמעשה זיכתה אותו בכך שהוא לא נאבד. לחיד"א היה תפקיד של שד"ר – שלוחא דרבנן, והוא היה בכל מקום בו הייתה קהילה יהודית בתפוצות. גדלותו של החיד"א היתה בכך שהוא היה לומד גם את המנהגים וגם את התורה שנלמדה בכל מקום שבו היה. החיד"א כתב למעלה ממאה ספרים והוא היה בעל זכרון מפעים. היה מקרה בו החיד"א נכנס לספריה שלא התירו להכניס אליה ניירות וכלי כתיבה, היה קורא שם ספרים, יוצא החוצה ומעתיק אותם מילה במילה. כך הנחיל לנו החיד"א ספרים בכל חלקי התורה – פשט, רמז, דרש וסוד.

בעיר העתיקה הייתה ישיבת מקובלים גדולה שנקראה "ישיבת בית אל" שהקים אותה רבי גדליה חיון, ומטרתה הייתה לימוד קבלה באופן שיטתי. אחריו הגיע הרש"ש, שבספרות האקדמית מתואר כחתנו של רבי גדליה חיון, אך מסתבר שבמציאות זה לא היה כך.

הרש"ש הוא זה שהנחיל לנו את כל עולם הקבלה לתוך חיי המעשה בצורה של הנהגות וכללים בחיי היום-יום, מעבר לעניינים ההלכתיים שמובאים בכתבי רבנו האר"י. בישיבת בית אל ישבו המקובלים והחליטו לעשות ביניהם "שטר התקשרות". זה היה מסמך שכולם חתמו עליו והיו מחוייבים למה שכתוב בו, והוא כלל דברים כגון: לקום בחצות לילה ולקונן על גלות השכינה, להתפלל יחדיו על פי הכוונות בכל התפילות, אם אחד מהחבורה חולה הרי שכולם מתפללים עליו, אם חלה מעבר לשלושה ימים הולכים ללמוד אצלו בבית, אם אחד מבני החבורה יפטר מן העולם – לאחר פטירתו יבוא לכל אחד מהחברים ויספר מה דנים בעולם העליון ועוד. על שטר התקשרות זה חתמו בשלוש הזדמנויות שונות, ואחת החתימות המופיעות עליו מהפעם הראשונה שחתמו עליו היא של החיד"א. לאחר שמכירים קצת יותר את הסביבה שבה חי החיד"א, מובן מדוע הרבה מכתביו משלבים בתוכם דברי קבלה והנהגות מחיי המעשה של המקובלים שהוא חי בתוכם.

החיד"א כתב מס' ספרים על השו"ע. אחד מהספרים הללו נקרא "ברכי יוסף", ובו הוא דן גם בנוגע לברכת הנותן ליעף כח¹¹:

"יש נוהגים לברך הנותן ליעף כח ואין וכו'. עתה נתפשט המנהג בגלילותנו לברך זאת הברכה, עפ"י כתבי רבינו האר"י זצ"ל. כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא יורה לברכה. ומה גם שכתב הרב כנה"ג דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו. וכן ראוי לנהוג. ודלא כהרפ"ח"

מעיד החיד"א כי עוד בתקופתו (לפני כ-260 שנה), התפשט המנהג בכל מקום בו היו קהילות יהודיות לברך את ברכת הנותן ליעף כח. כמו כן, מוסיף החיד"א וכותב יסוד חשוב בפסיקת ההלכה: אעפ"י שבכל מקום שפסק השו"ע אנו עושים כדבריו שנשמכים על דברי הגמרא, דברי הראשונים וסברות, אילו היה רואה את דברי האר"י, הוא היה חוזר בו או משנה את פסיקתו בכל מקום בו האר"י גילה דעתו איך לנהוג.

11. אורח, סי' מ"ו, ס"ק י"א.

בנו לסעודת אירוסין לבתו של האר"י זלה"ה. כיוון שחזר לביתו, אמר מהררי"ק לאשתו: אשתי, מה אומר לך ומה אספר לך מהרזים וטעמי התורה והמצוות. כמה ידיעה הרווחתי עתה בזאת הסעודה מהפה הקדוש של מהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. אי אפשר לו לאדם בשר ודם להשיג בשכלו מה שידוע הוא, והיאך הוא כח ביד שום מלאך לידע מה שידוע הוא, אין זה כי אם נשמה אחת מהנביאים הראשונים שאפילו תנא אחד לא היה יכול לומר מה שאמר הוא. אבל אני מפחד מאד עליו בעונות הדור הגרוע הזה שאינם יכולים לסבול רוב קדושתו, שיוקח ויאבד מהם בקיצור ימים ושנים (וכן היה בעו"ה

שנפטר בשנת של"ב לאלף השישי בן ל"ח שנה)"

ממפגש זה רואים את ההערכה הרבה שרחש רבי יוסף קארו לרבנו האר"י לאחר שעמד על גדולתו, וזאת על אף גילו הצעיר (שהרי נפטר בגיל 38 בלבד). ומכל מקום, בניגוד לספרי הראשונים שהיו מצויים וניתן היה ללמוד מהם, תורתו של רבנו האר"י עדיין לא הייתה כתובה באותה העת, וממילא רבי יוסף קארו לא יכל לראות אותה.

הפרי חדש¹³ שהוזכר בסיפא של דברי החיד"א שהובאו לעיל, נצמד להוראתו המקורית של ר' יוסף קארו, בניגוד לנוהג שהיה קיים בימיו:

"הנותן ליעף כח. פה ירושלם תובב"א נתפשט המנהג לאמרו על פי כתביו של הרב הקדוש מהר"י אשכנזי ז"ל, זולתי קצת יחידים שאין אומרים אותו – ואני אחד מהם"

על דבריו אלו של הפרי חדש תמה הרב חיד"א תמיהה רבה בספרו "טוב עין"¹⁴:

"ומטעם זה נתפשט בכמה קהלות לומר ברכת הנותן ליעף כח, אעפ"י שהיא ברכה כולה מחודשת, ומרן בש"ע נדחה קרי לה. דמאחר דרבינו האר"י זצ"ל כתב שיש לאומרה ופירש סודה – כן ראוי לעשות. דודאי אלו מרן ז"ל ידע מגדולת האר"י ושהוא אמר לאומרה – כן הוה עביד עובדא בנפשיה. ולישרי לן מר הרב פרי חדש שכתב שנתפשט לאומרה על פי האר"י זולתי קצת

אם כך, כיצד מסתדר הכלל של "קיבלנו הוראות מרן", והלא פוסקים רבים פוסקים בדברים מסויימים כנגד מה שכתב מרן בשו"ע, ונסמכים על דברי רבנו האר"י ואחרים?

אלא שיש לדעת שאת הכלל הזה מביאים כל פוסקי וחכמי ספרד, ומשמעותו שבכל מקום בו רבי יוסף קארו גילה דעתו – אנו פוסקים לפיו. אולם, באותה נשימה, כותבים הפוסקים שיש לכלל זה יוצאים מן הכלל כגון במקום מנהג, במקום שיש דברי קבלה, במקום שיש דברי זוהר וכיו"ב.

יבוא השואל וישאל: הכיצד לא ראה רבי יוסף קארו את דברי האר"י? והלא הם גרו בשכנות, וכפי שנראה בהמשך אף היו ביניהם קשרי משפחה!

העניין הוא כך: רבנו האר"י הסמיך אחד ויחיד להעביר את דבריו לעולם – רבי חיים ויטאל. יש עוד מתלמידי רבנו האר"י (לפחות עשרה מהם) שכתבו את דעתו, ורבנו הרש"ש כותב שמי שלומד בספרים האלו שידע שהוא מבטל תורה, והוא קורע את בגדיו על כל מי שהוא יודע שמתעסק בכתבי רבנו האר"י שמקורם אינו בדברי רבי חיים ויטאל. בנוסף, ניתן לראות שדברי רבנו האר"י לא מופיעים בכלל בכתביו השונים של רבי יוסף קארו. אחד הדברים הידועים הוא שהיו שני בתי מדרש שונים באותה העת בצפת, והקבוצה שהייתה סביב רבנו האר"י הייתה קבוצה מאד מצומצמת.

הזכרנו לעיל שהיו קשרי משפחה בין רבי יוסף קארו לרבנו האר"י. אחד הספרים שמתארים את המפגש ביניהם מופיע בספר שנקרא "עמק המלך". ספר זה נכתב ע"י אחד מתלמידי רבנו האר"י שלא הוסמך על ידו, אך ספר זה מוחזק ככזה שהעובדות שמופיעות בו הן נכונות, אך בפרושי הקבלה סומכים יותר על הפירושים שהביא רבי חיים ויטאל בשם רבנו האר"י. וכך מתואר המפגש בין רבי יוסף קארו לרבנו האר"י¹²:

"והעיד מהר"ר שלמה הגדול ז"ל שדבר עם אלמנתו של ר"ק ע"ה, וסיפרה לו שמהר"ק היה לו בן נחמד, ושידך אותו עם ביתו של האר"י זלה"ה, והלך מהררי"ק עם

12. עמק המלך, הקדמת המחבר, פרק ו'.

13. אר"ח, סי' מ"ו.

14. סימן ז'.

יחידים שאינם אומרים אותה והוא מכללם. ותימא עליו – שידענו שהיה בקי בדברי האר"י זצ"ל, והיה מפרש סוגיות התלמוד על פי הקדמות האר"י!... וא"כ למי שקרא ושנה במושגו של האר"י ז"ל איך יכתוב כן? ואולי כתב זה קודם שנכנס בחדרי החכמה..."

מסיק החיד"א, שיתכן והסיבה שכתב הפרי חדש כנגד רבנו האר"י קשורה לכך שכתב זאת רק לאחר עיונו בפשט, דהיינו, עפ"י עיונו בגמ' ובפוסקים סבר שצריך לנהוג כדעת השו"ע. אולם, לדעת החיד"א פירושו של הפרי חדש נכתב בטרם למד את תורת רבנו האר"י, ואילו היה כותב הפירוש לאחר מכן – ודאי שהיה פוסק כדעת רבנו האר"י.

ברכות השחר

השו"ע פסק בהלכות ברכות השחר¹⁵:

"כל הברכות האלו אם לא נתחייב באחת מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול, או שלא הלך, או לא לבש, או לא חגר – אומר אותה ברכה בלא הזכרת השם"

לשיטתו, את כל ברכות השחר יש לברך כשהן מתרחשות. לדוג', הזמן שבו צריך לברך את ברכת "הנותן לשכוי בינה" הוא הזמן שבו האדם שומע את התרנגול (שנקרא גם "שכוי"¹⁶) קורא בבוקר. כשפוקחים את העיניים בבוקר – יש לברך "פוקח עורים". כשעומדים על הקרקע – מברכים "רוקע הארץ על המים" וכן על זה הדרך.

כיום, חוץ מתימנים בודדים שנוהגים כך, כולם הולכים בעניין זה בניגוד לדברי השו"ע, ומברכים את ברכות השחר בבוקר מבלי קשר לזמן התרחשותן.

המקור לכך שמברכים את הברכות הללו כפי סדרו של עולם מופיע גם הוא בדברי רבנו האר"י¹⁷:

"כל הח"י ברכות שיש מן ענט"י עד סוף ברכת התורה – כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אע"פ שלא נתחייב הוא בהם, לפי שכולם הם רמזים נפלאים אל אורות עליונים ואין לבטלם. אפילו אם האדם לא ישן

בלילה או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה – צריך לברכן בכל יום כולן אע"פ שלא נתחייב בהם לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו..."

כריכת רצועת תפילין של יד על הזרוע

כותב השו"ע¹⁸, שאת רצועת תפילין של יד יש לכרוך על הזרוע רק לאחר שהניח תפילין של ראש:

"אחר שקשר של יד על הזרוע, יניח של ראש קודם שיכרוך הרצועה סביב הזרוע"

הסיבה שלדעת שו"ע יש להניח תפילין של ראש קודם הכריכות על הזרוע, היא משום הפסק בין תפילין של יד לתפילין של ראש (וזה קשור לדיון האם מברכים ברכה אחת בהנחת התפילין כבני ספרד או שתי ברכות כבני אשכנז, אך לא נעסוק בו כאן).

כיום, האופן שבו כולם מניחים תפילין הוא כך: הנחת תפילין של יד והידוקן, כריכת הרצועות על הזרוע (לבני אשכנז – 7 כריכות, לבני ספרד – על הזרוע נראות 8 כריכות), ורק לאחר מכן מניחים תפילין של ראש. העולה מכאן הוא, שהצורה שבה אנשים מניחים כיום תפילין היא בניגוד למה שנפסק בשו"ע.

המקור לצורת ההנחה כיום גם הוא בדברי רבנו האר"י¹⁹:

"סדר הנחת התפילין: בתחילה יקשור תפילין של יד בזרועו השמאלי על הקיבורת ויכסה זרועו בטלית כדי שתהא הנחת תפילין בהצנע. ואח"כ יכרוך הרצועה סביב זרועו ז' כריכות כנגד שבעה נערוות הראויות לתת לה כמבואר אצלנו עניינם. ואחר שיכרוך הז' כריכות – אז יניח תש"ר ולא קודם הכריכות"

טלית קטן

חוץ מחסידים כאלו ואחרים שהולכים עם טלית קטן מעל בגדיהם, רוב ככל האנשים הולכים כיום עם טלית קטן מתחת לבגדיהם. אולם, לדברי השו"ע²⁰ עיקר המצווה היא דווקא בלבישת טלית מעל הבגדים:

15. או"ח, סי' מ"ו, סע' ח'.

16. עיין איוב פר' ל"ח פס' ל"ו.

17. שער הכוונות, דרושי ברכות השחר.

18. או"ח, הלכות תפילין, סי' כ"ה.

19. שער הכוונות, דרושי תפילין, דרוש ה'.

20. או"ח, הלכות ציצית, סי' ח'.

המקובלים בירושלים ובמקומות שונים בארץ, ישנם אנשים המניחים בו זמנית שני זוגות תפילין.

אגב, בחפירות שהתבצעו במערות קומראן מצאו שלושה סוגים של תפילין: עפ"י שיטת רש"י, עפ"י שיטת ר"ת ועפ"י שיטת הראב"ד, כך שרואים שיש גם הוכחות לקיום מעשי של השיטות השונות בתקופות קדומות יותר.

גערה באבל לעניין ציפורניים

מובא בשו"ע²⁴ שאחד התנאים הדרושים ע"מ שאבל יסתפר הוא "גערה" (דהיינו שיגערו בו ששיערו ארוך מדי). לכאורה, היה צורך בגערה גם בעניין צפורניו של האבל העודפות על הבשר. אולם, עפ"י דברי הזוה"ק²⁵, אין גוערים באבל לעניין גזיזת צפורניים (מצד הסט"א הנאחות בציפורן שעודפת על הבשר, ומספיק לו לאבל שהוא לא גוזז אותן בתקופת השלושים) וכך נקטינו.

קידושי אישה בטבעת

כיום המנהג הוא לקדש אישה בטבעת – "הרי את מקודשת לי בטבעת זו". השו"ע פסק שיש לקדש בכסף או בשווה כסף²⁶. הרמ"א מציין את המנהג לקדש בטבעת, ומקור דבריו הוא בתיקוני זוהר²⁷ שהקידושין חייבים להיות בטבעת בדווקא.

ברכת מעין שבע בליל פסח

לאחר תפילת העמידה בליל שבת, אומר החזן את ברכת "מעין שבע". הטעם לברכה זו עפ"י הפשט הוא החשש ממזיקין (ישויות רוחניות שהיו עלולות להזיק אדם במידה והוא הולך יחיד, אך לא היו מזיקות במידה והיו הולכים בזוגות). בזמן שהחזן היה אומר את ברכת "מעין שבע", אלו שהתאחרו בתפילת הלחש היו מסיימים את תפילתן, וכך נמנעה מציאות של אנשים שהיו הולכים לבדם בשדות בליל שבת.

"עיקר מצות טלית קטן, ללבושו על בגדיו, כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות".

אמנם, יש שהסבירו בדברי השו"ע שהכוונה היא לציציות עצמן ולא לגוף הטלית (אך מפשט דבריו לא נראה כך). הסיבה שכיום לא נוהגים בזה כפי מה שכתב השו"ע נעוצה בדברי רבנו האר"י²¹:

"גם ראיתי למורי ז"ל שהיה מברך "להתעטף בציצית" כשהיה בבית הטבילה כנוצר. גם הטלית קטן היה לובשו למטה משאר מלבושיו ע"ג חלוקו שלא כאותם המתייהרים ללבושו ע"כ בגדיו וטעות גדול הוא בידם הפך האמת".

תפילין של רש"י ושל ר"ת

ידועה מחלוקת רש"י ור"ת לעניין סדר הפרשיות שבתוך בתי התפילין²². כיום רבים הם המניחים הן תפילין של רש"י והן תפילין של ר"ת. כותב רבנו האר"י שאין כאן מחלוקת בין רש"י לבין ר"ת, אלא ששני סוגי התפילין הללו הן עיקר, ולשניהם יש מקור, ואדם שרוצה לצאת ידי חובת תפילין צריך להניח את שניהם. מוסיף על כך בעל הבא"ח²³ עוד כמה פרטים מעניינים:

"...והנה בתחלה היו חושבין מחלוקת זו כשאר מחלוקת שסברה אחת בטלה, אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני הסברות אמת, וצריך למעבד תרומיהן, ומימות משה רבנו עליו השלום ועד הגאונים היו מניחים שני זוגות, וכן איתא בגמרא מקום יש בראש להניח בו שני זוגות...על כן ירא שמים יעשה שני זוגות תפילין אחד כסברת רש"י ואחד כסברת רבנו תם...דצריך שנייה שניהם יחד ולא כאותם שמניחין של רש"י לחוד ושל רבנו תם לחוד..."

העולה מדברי בעל הבא"ח הוא שעוד מימות משה רבנו ועד תקופת הגאונים היו מניחים בפועל שני זוגות תפילין, ושיש להניחם בו-זמנית. גם כיום, בישיבת

21. שער הכוונות, דרושי ציצית, דרוש ו'.

22. עיין שו"ע אר"ח, סי' ל"ד, סע' א'.

23. בא"ח, ש"ר, פרשת וירא, סע' כ"א.

24. יר"ד, סי' ש"צ סי' ד'.

25. פרשת ויקהל, דף ר"ח ע"ב.

26. אה"ע, סי' כ"ז, סע' א'.

27. תיקון ה'/דף יט' ע"א.

ליל פסח נקרא ליל שימורים מאחר והוא לילה ש"משומר מן המזיקין". לכן, במידה וליל פסח חל בליל שבת (כמו השנה – תשע"ח) הרי שלדעת השו"ע²⁸ אין לומר בו את ברכת מעין שבע (לפני ההלל), מאחר והטעם של השמירה מהמזיקים לא מתקיים בו.

אמנם, המנהג בירושלים, וכך היה גם המנהג בארץ ישראל במשך דורות, שגם בליל פסח שחל בליל שבת אומרים את ברכת "מעין שבע" כסדרת רבנו האר"י. הסביר רבנו האר"י²⁹, שמצד האמת הטעם לאמירת ברכת "מעין שבע" בליל שבת הוא שברכה זו מהווה כעין חזרת הש"ץ לתפילת לחש של ליל שבת. לכן, כל עוד מדובר בליל שבת, יש לומר ברכה זו, ולא משנה אם בליל שבת חל ליל פסח³⁰.

זמן ברכת הדלקת נרות שבת

ישנה מחלוקת רבת שנים בעניין זמן ברכת הדלקת נרות שבת – האם האשה תברך לפני ההדלקה או לאחריה. בליל שבת ישנה בעייתיות: מצד אחד, אם האשה מברכת "להדליק נר של שבת" ומדליקה לאחר מכן, דעת הרמ"א³¹ היא שבה שהיא ברכה על ההדלקה היא כבר קיבלה שבת בדיבור, ולכן לא יכולה להדליק לאחר מכן. לכן, לשיטתו יש להדליק, להניח את הגפרור, לעצום עיניים, לברך על הדלקת הנר, ואז לפתוח את העיניים ולהינות מאור הנר. מצד שני, דעת השו"ע³² היא שככל מצוות שאדם מברך עליה עובר לעשייתו, כך גם מצוות הדלקת נרות, ולכן האשה תברך ומיד לאחר מכן תדליק את הנרות, והיא מקבלת שבת רק בגמר ההדלקה.

מנהג הספרדים בארץ ישראל היה בעניין זה כפי שכתב הרמ"א. אמנם בדור האחרון יש חלק שמתחילים לחזור למה שפסק השו"ע, אך כאמור, המנהג המקורי לא היה כך.

מה הטעם שהספרדים נהגו בעניין זה כפי שיטת הרמ"א?

ישנו ספר של בעל הבא"ח שנמצא בעיראק לפני כתשע

שנים. לאחר נפילת המשטר בעיראק, סוחר כתבים מצא שם כתבים יהודיים בכתב עברי והחל לסחור בהם. אחד הכתבים הגיע ליהודי מירושלים. לאחר שראה את הכתב זיהה שהכתב דומה מאד לכתב של בעל הבא"ח. ביקש אותו יהודי מהסוחר שיביא לו כתבים נוספים כאלו. הביא לו הסוחר כתבים נוספים וראה שאכן מדובר בכתב ידו של בעל הבא"ח, ובפרט שהיה כתוב שם "כפי שכתבתי בספרי בן איש חי". אותו יהודי מסר את נפשו על העניין, גייס הרבה מאד כסף וגאל את הכתבים הללו. הכתבים הללו יצאו כספר "מקבציאל" לפני כשבע שנים. בספר זה מביא בעל הבא"ח טעם עפ"י הסוד³³ מדוע אישה צריכה להדליק נרות שבת ורק לאחר מכן לברך, מבלי קשר למחלוקת שו"ע ורמ"א, וכפי שצוין לעיל כך גם נהגו בירושלים.

מכל הדוג' שהובאו, ויש עוד רבות, נראה שאעפ"י שאנו אומרים שקיבלנו דעת מרן בשו"ע, הרי שיש מקרים לא מעטים בהם ההלכה נפסקה עפ"י דברים שמקורם בתורת הקבלה.

לא בשמים היא

עד עתה, ראינו דוגמאות שונות המסבירות כיצד שולבה תורת הקבלה בפסיקת ההלכה, בעיקר במאות השנים האחרונות. עם זאת, נסיון של הסתמכות על דברים לא טבעיים ואף שמיימיים לשם פסיקת הלכה היה קיים עוד בתקופת התנאים והאמוראים, וכפי שמובא בעניין "תנורו של עכנאי".

תנורו של עכנאי היה תנור שנבנה מחוליות חול עגולות (שהיו חלק מתנור ישן שנשמא, והוא נחתך לחוליות ע"מ לטהר אותו מטומאתו, כדן כלי חרס ששבירתו היא טהרתו). את החוליות הללו הקשו ע"י שריפה בכבשן אש, והחיבור בין החוליות נעשה באמצעות חול. ישנה מחלוקת בגמ' האם תנור זה מקבל טומאה או שלא. רבי אליעזר סבר שתנור זה אינו מקבל טומאה (ואין דינו ככלי חרס שמקבלים טומאה), ואילו חכמים סברו שהוא מקבל טומאה. כדי להוכיח שהוא

28. אר"ח, סי' תפ"ז, סע' א'.

29. שער הכוונות, דרוש ב', עניין ערבית ליל שבת.

30. וע"ע במאמר מרדכי שבת, חלק א', פר' כ"ה סע' ע"ח, ובהערות שם בהרחבה.

31. אר"ח, סי' רס"ג, סע' ה' (בהגדה).

32. שם.

33. מקבציאל, ש"ש, פרשת נח אות י"ד.

את העניין של תנורו של עכנאי, שבה הוסכם כי מאחר ו"לא בשמים היא" הרי שלא משגיחים באותה בת קול שצידדה בדברי רבי אליעזר? על שאלה זו נענה בהמשך.

ישנם דברים נוספים שהוחלט עליהם משמים והם יושמו בארץ. לדוג', הגמ' במסכת יומא³⁷ מבארת שהמן שירד במדבר היה נופל באופן "סלקטיבי":

"כתבי: "וברדת הטל על המחנה לילה [ירד המן עליו]" וכתבי: "ויצא העם ולקטו" וכתבי: "שטו העם ולקטו" הא כיצד? צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו"

דהיינו, המרחק בין מקום ירידתו של המן לאוהל היה מעיד על צדקותו של הגר באוהל: אם היה צדיק היה נופל המן קרוב לאוהל, ובמידה והיה רשע היה נופל המן הרחק מהאוהל. וכי מאין ידע המן היכן לרדת? אלא שדבר זה היה מכוון מהשמיים.

דוג' נוספת לדברים שסמכו עליהם ומקורם לא היה בארץ, היא סיפור טיהור העיר טבריה ע"י רבי שמעון בר יוחאי³⁸:

"...אמר נדכי טבריה והוה נסב תורמוסין ומקצץ ומקליק וכל הן דהוה מיתא הוה טייף וסלק ליה מן לעיל"

דהיינו, בעיר טבריה היה שוק מרכזי שהיו טמונים בו מתים, אך לא ידעו לסמן את מקום קבורתם. כתוצאה מכך, כהנים לא יכלו לעבור שם, והיו צריכים לעבור דרך ארוכה ע"מ להקיף את אותו השוק – דבר שהיה כרוך בטרחה רבה.

פיזר רשב"י באותו השוק תורמוסים, ובכל מקום שהיה שם מת – צף ועלה לו, ובאופן זה ידעו באילו מקומות מותר לעבור בשוק.

במקרה זה סמכו על מה שעשה רשב"י, אע"פ שזהו דבר שאין מקורו בדברים מובנים ומוכרים שנעשים בארץ, אלא בדברים רוחניים עליונים ועמוקים.

צודק, השתמש רבי אליעזר בכל מיני מופתים על טבעיים כפי שמתארת הגמ'³⁴:

"תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי – חרוב זה יוכיח. נעקף חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה – אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא? אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות"

מגמ' זו נראה בבירור, שאפי' שנעשו דברים על טבעיים שהראו את כוחו הגדול של רבי אליעזר בתורה, הרי שהם לא נתפסו כדברים שאמורים להשפיע על פסיקת ההלכה מאחר ו"לא בשמים היא".

הגמ' במסכת עירובין³⁵ מתארת את האופן שבו הוחלט כי במחלוקת בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל:

"אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל"

שואלים התוס'³⁶ על גמ' זו: כיצד יתכן שהלכה כבית הלל? והלא מי שהכריז על כך היא בת קול, והרי "לא בשמים היא"! במה שונה הגמ' הזו מהגמ' שמתארת

34. מס' בבא מציעא, דף נ"ט ע"ב.

35. דף י"ג ע"ב.

36. מס' יבמות, דף י"ד ע"א, ד"ה "רבי יהושע".

37. דף ע"ה ע"א.

38. ירושלמי, פר' ט', הל' א'. וע"ע תלמוד בבלי, מס' שבת דף ל"ג ע"ב – ל"ד ע"א.

"הנותן ליעף כח", שיש לאומרה עפ"י המופיע בסידור הגאונים, וממילא האר"י יוכל לפסוק כך הלכה למעשה, וכן ראינו בדוגמאות נוספות.

נחזור כעת לשאלת התוס' על הגמ' בעירובין: כיצד יתכן שבמחלוקת בית הלל ובית שמאי סמכו על בת קול ופסקו שהלכה כבית הלל, ואילו במקרה של רבי אליעזר (תנור של עכנאי) לא סמכו על בת קול כדי לפסוק שההלכה היא כרבי אליעזר? והלא סברותיו של רבי אליעזר היו "בארץ"!

תשובה לשאלה זו ניתן למצוא בספר "בן יהודע"⁴¹ לבעל הבא"ח שמדקדק בגמ' המדברת על עניין תנורו של עכנאי. מסביר הבן יהודע שמהשמים לא אמרו "תפסקו כרבי אליעזר" אלא אמרו "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום". במקרה הזה, היה כאן יחיד (רבי אליעזר) מול רבים (חכמים), והלכה כמו רבי אליעזר בכל מקום שהוא חולק על יחיד, ולא על רבים, והסיבה שיצאה בת קול היא משום כבודו של רבי אליעזר, אך לא לפסוק הלכה למעשה.

בשו"ת חכם צבי⁴², מחזק את היסוד שכתב הרב חיד"א בספרו "יוסף אומן":

"...הרי שאם לא היתה פלוגתא בין הפוסקים – דברי הקבלה לא יכריעו ההיפך, וזה יסוד תורתנו הקדושה, שאם לא כן נתת תורת כל או"א בידו לילך אחר הבנתו בספר הזוהר הטובה היא אם רעה. ובעונותינו שרבו, זה סיבה לפרצות גדולות אשר עיני ראו ולא זה, כמה אנשים עברו תורות חלפו חק בהסמכם על דברי הזוהר או ברעיא מהימנא לפי דעתם המזוהמת בפירוש דברי הזוהר או ברעיא מהימנא, וחם להו לבעלי הזוהר והרעיא מהימנא מעלות על דעתם הדברים ההמה..."

החכם צבי חי בתקופה בה היה ויכוח גדול מאוד בענייניו של שבתאי צבי שר"י, שניסה לשנות את התורה. באותה התקופה יצא ספר בשם "חמדת ימים". ספר זה יצא ללא שם המחבר, והוא מכיל בתוכו בין היתר הרבה מהנהגות עפ"י הקבלה לשבתות וימים טובים. לפני כ – 80 שנה חי בירושלים מקובל בשם רבי יהודה פתיה

על הגמ' הזו כותב הגאון מוילנא דבר מעניין: כשאנו מברכים ברכות התורה אנו מברכים "אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו". שואל הגאון: מה החידוש שהתורה היא תורת אמת? הלא ברור שהתורה היא תורת אמת! ומתוך הגאון, כשהקב"ה ברא את העולם הוא לקח את האמת והשליך אותה ארצה³⁹. לכן, האמת נמצאת בארץ, ורק עפ"י מה שנמצא בארץ אנו יכולים לפסוק. אם כך, כיצד אנו פוסקים עפ"י דברים שמיימיים?

הרב חיד"א כותב בספרו "יוסף אומן"⁴⁰ על עניין ברכת נשים על מצוות עשה שהזמן גרמא (כגון מצוות סוכה שנשים פטורות ממנה):

"ולענין הלכה, אני הדל מעת שראיתי מה שהשיבו מן השמים לרבינו יעקב ממרו"ש כמו שהבאתי בספר הקטן ברכי יוסף סימן תרנ"ד אות ב', נהגתי לומר לנשים שיברכו על הלולב. וכמנהג קדום שהיו נוהגות הנשים בעיה"ק ירושלים ת"ו. והגם דמרון ז"ל פסק שלא יברכו, נראה ודאי, דאלו מרון ז"ל שלטו מאור עיניו הקדושים בתשובות רבינו יעקב ממרו"ש, דמשמאי מיהב יהבי כח לברך לנשים – ודאי כך היה פוסק ומנהיג. ובכי האי לא שייך לא בשמים היא, דכיון דיש הרבה גדולים בפוסקים דסבירא להו דיברכו – אהניא לן לפסוק כמותם כיון דאית לן סיעתא דשמיא"

רבנו יעקב ממרו"ש (אחד מבעלי התוס') חיבר ספר שנקרא "שו"ת מן השמים". לרבי יעקב היו שאלות שהיה שואל בשמים ומקבל תשובה. את השאלות והתשובות קיבץ לתוך ספרו "שו"ת מן השמים" שהוא שו"ת הלכה למעשה. מסביר רבנו החיד"א שמותר לפסוק הלכה למעשה כפי מה שמופיע בשו"ת זה (במקרה הזה, לגבי ברכת נשים על הלולב), ולא אומרים במקרה זה "לא בשמים היא". סברתו של החיד"א היא שכל מה שאומרים "לא בשמים היא", מתייחס דווקא לדבר מיוחד. לדוג', לא ניתן לומר על דבר שהוא אסור לכולי עלמא, שמן השמים אמרו שהוא מותר. יכולים להשתמש בדברים שיצאו מן השמיים כהלכה למעשה אך ורק בדברים שיש להם סמך בפוסקים בארץ. וכגון זה ראינו לעיל בברכת

39. בראשית רבה, פר' ח', פסקא ה'.

40. סי' פ"ב.

41. בבא מציעא, דף נ"ט ע"ב.

42. סימן ל"ו.

של תורת הסוד.

לעומת ה"אבני נזר", כותב ה"חתם סופר"⁴⁵ את הדברים הבאים:

"וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות חייב משום זורע כלאים פן תוקדש המלאה הזרע אשר תזרע, ולעומת זה, המערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש שור וחמור יחדיו ואם הוא מנהיג ישראל מנהיג בכלאים"

עפ"י דבריו, עירוב של דברי קבלה עם הלכות פסוקות כמוהו כזריעת כלאים, ובמילים אחרות יש איסור לעשות כן, ובפרט לגדולי הדור שעל פיהם כל העם נוהג.

על דברי החתם סופר כתב האדמו"ר ממונקאטש בספרו "שו"ת מנחת אלעזר"⁴⁶ שלא יתכן והדברים היו על דעתו של החתם סופר, אלא שמדובר ב"פליטת קולמוס" אגב דיבורו על עניין אחר, מאחר ולא ייתכן שכל הפוסקים ששילבו את דברי הקבלה בפסקיהם הרי הם כ"זורעי כלאים":

"והנה מה שכתב: 'כל המערב דברי קבלה עם ההלכות חייב משום זורע כלאים וכו' – חס לי' להגאון הצדיק ז"ל להיות כונתו בפשיטות, וכי מרנא המגן אברהם שמלאים דבריו בשו"ע או"ח מכתבי האריז"ל להלכה בהרבה מקומות, וכן מרן הב"י ושאר הפוסקים שהביאו מהזוה"ק והאריז"ל למנהג להלכה בספריהם – על כל אלו יאמרו שהיו זורעי כלאים ח"ו?! אלא במחכ"ת גאון וצדקתו פלטה קולמוסו ורק דרך צחות משום סיפיה דדבריו מחמת שרצה להרעיש על המערבים דברי הגיון והשכלה כמו שנראה שם כן י"ל בע"כ. ובאמת לענין קבלה ובפרט במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים בודאי הקבלה יכריע להלכה"

מחדד ה"מנחת אלעזר" שבמחלוקת בין הפוסקים לבין דברי הקבלה – דברי הקבלה יכריעו להלכה.

שהיה ידוע בתור "בעל החלומות". לרבי יהודה פתיה הייתה התמחות מיוחדת לתקן כל מיני עניינים רוחניים (כגון דיבוקים וכו')⁴⁷. חכמי דורו חששו שהם מפריעים לו בזה שהם מביאים אליו כל מיני מקרים של דיבוקים וכו', אך הוא השיב להם שאדברא – אם הם לא יביאו לפניו את המקרים הללו הרי שהוא "התמקצע לחינם" בתחום. פעם אחת הוא טיפל בדיבוק של "נתן העזתי" שהיה תלמידו של שבתאי צבי שר"י, והוא זה ששכנע אותו שהוא המשיח. אמר נתן העזתי לרבי יהודה פתיה שהוא זה שחיבר את הספר חמדת ימים, ומטרת הספר היא להטות את לב העם אחרי שבתאי צבי שר"י. ביקש נתן העזתי מרבי יהודה פתיה שיגיד לאנשים להפסיק להשתמש בספר הזה, מאחר וזה הורס לו את התיקון למעלה בשמים לאחר פטירתו. עד היום ישנה מחלוקת האם אפשר להשתמש בספר הזה או שלא⁴⁸, מאחר ואלו דברים שבאו בחלום. התייחסותו של החכם צבי מדברת בין היתר גם על המקרה של שבתאי צבי שר"י, שניסה לקעקע דברים שהיו מוסכמים לכולי עלמא ע"י אמירות שמיימיות שנאמרו לו כביכול.

כדי להבין איך ניתן לשלב את הקבלה בפסיקת ההלכה, ניתן עינינו בנכתב בשו"ת אבני נזר⁴⁹:

"גם ידוע כי חכמת הקבלה נקראת נשמת התורה המתפשטת בתוך הלכות תורה שבעל פה שהם גופי תורה. וכמו שכל כחות נשמה נראים באברי הגוף, כן נראים פנימיות טעמי המצוות שבזוהר בתוך התורה הנגלית. ובעל כורחין מאחר שהזוהר פסק דחול המועד לאו זמן תפילין, מחויב להתברר זה מתוך סוגיית הש"ס".

דהיינו, כל מה שמופיע בתורת הסוד לא יכול לסתור דבר שהוא עפ"י תורת הפשט. וכמו שיש גוף המכיל נשמה בתוכו, כך תורת הפשט משולה לגוף, ותורת הסוד הרי היא כנשמה בתוך הגוף, ונדרש מאיתנו לעמוד ע"מ להבין היכן נמצאים בתורת הפשט היסודות

43. דעת הגר"מ אליהו זצ"ל (עיין מאמר מרדכי שבת ח"ב פרק כח סעיף לח) היא שאין להשתמש בספר זה – לא בלימודים המופיעים בו ולא בתפילות המופיעות בו, מאחר ולאחר שרבי יהודה פתיה גילה דעתו בנושא נחשב הדבר כודאי.

44. חלק אר"ח, סי' ב'.

45. חלק א' (אר"ח), סי' נ"א.

46. חלק ב', סי' ע"ח.

בהמשך לדברי החכם צבי לעיל, הזכרנו שיש לעמוד על "מ"מ לזקק את יסודות תורת הסוד הטמונים בדברי הפשט. דוג' לעמל מסוג זה ניתן לקחת מעדותו של מהרח"ו על דרך לימודו של רבו האריז"ל⁴⁷:

"בענין השגתו אמר לי (האריז"ל), כי בתחלת ימי השגתו הי' טורח לפעמים שבוע אחד על מאמר אחד מן הזוהר כדי להבין אותו ולא היו אומרים לו פירושו, דא"כ נמצא שלא היתה התורה ההיא שלו, וצריך שהוא יחדש בשכלו מעצמו בתורה מה שקבלה נפשו בחלקה בהר סיני כנודע, ולכן כאשר הי' טורח אז היו אומרים לו: בענין פלוני ובמאמר פלוני עיינת ועמדת על האמת אבל עדיין צריך קצת עומק יותר, ולפעמים היו אומרים לו: טעית בענין פלוני בכולו או במקצתו, והי' חוזר ומעיין עד שהי' עומד על האמת"

מעיד מהרח"ו, שההשגות הכבירות שרבנו האריז"ל הגיע אליהם, נבעו מכך שבתחילת דרכו טרח ועמל ע"מ להבין את הדברים בשכלו על בוריים, ורק אחרי שעמל והדברים התיישבו בשכלו בצורה טובה, סייעו לו מן השמים להבין האם כיוון לאמת.

מקור נוסף לכך שישנה סייעתא דשמיא לאחר שאדם עמל בלימוד, ניתן למצוא בדברי הזוה"ק⁴⁸ המדבר על התגלות של אליהו הנביא:

"אית למאן דאת עתיד לאתגליא ליה בחכמיתה, ואית למאן דאת עתיד לאתגליא ליה פנים בפנים מסטרא דגופיה"

עפ"י דברי הזוהר, לעיתים ישנה "הארת אליהו הנביא" (שהיא לא בבחינת דברי קבלה) שמגיעה לאדם לאחר שעמל בלימודו ("אתגליא ליה בחכמתיה"), ולאחר שיגע וטרח להבין את הדברים מתוך הנכתב בספרים, "הארה" זו עוזרת לו להבין טוב יותר את הסוגיות ומכוינה אותו כיצד לנהוג במקרים כאלו ואחרים. בנוסף, לעיתים אליהו הנביא מתגלה לאדם פנים בפנים (כפי שרואים לעיתים שמופיע בגמרא) וזו בחינה אחרת.

הרחבת העניין שלכל דבר בסוד יש מקום בפשט, מופיע במאמר ארוך בשם "כללי הפסיקה עפ"י

הקבלה" שכתב הרב מרדכי אליהו זצ"ל במבוא לסדרת הספרים "שו"ת מאמר מרדכי"⁴⁹, ושם כותב הרב יסוד גדול:

"ומחמת קושי ותוקף השאלות צריך להבין שאין כאן שאלה כלל, אלא שיסוד הענין הוא אחר, והוא שבעצם כל מה שנפסק בזוהר ובדברי האריז"ל, נפסק על ידי גדולי הלכה שידם רב להם בתורת הנגלה. ומי לנו גדול מרשב"י שמתורתו אנו חיים. ועל גדולתו של האריז"ל בפשט ובתורת הנגלה ניתן ללמוד מדברי מהרח"ו ז"ל (שער רוח הקודש דרוש ג' דף ט' ע"ג) על האריז"ל "שהיה מעיין ששה פירושים של פשט בהלכה, ופירושו שביעי על דרך הסוד". וברור הוא שגדולי עולם אלה פסקו דבריהם על פי חכמתם בתורת הנגלה, וכוחם ברוח הקודש סייע להם להעמיד הלכה על בוריה, וכמו שסייע לכל חכמי ישראל מאז ומעולם"

כותב הרב ע"ה שכל אותם גדולים שנוקטים שיטות עפ"י הסוד, הם גם גדולים בנגלה. לא יכול להיות אדם שהוא גדול בתורת הסוד אך לא גדול בפשט, מאחר ובמקרה כזה, ההשגות שיש לאותו אדם בסוד – לא אוחות מציאות.

רבי יהודה פתיה שהוזכר לעיל מסביר את הפסוק "אל תהיו כסוס כפרד אין הבין"⁵⁰ בצורה הבאה: התורה בנויה מפרד"ס – פשט, רמז, דרש וסוד. אומר רבי יהודה פתיה, הסוס מסמל את האות ס' שהיא כנגד הסוד, והפרד מסמל את הפשט, הרמז והדרש. לכן, "אל תהיו כסוס", דהיינו, אל תקדימו את חלק הסוד לחלק של ה"פרד" – פשט, רמז וסוד, מאחר ויש סדר ללימוד, וכשהופכים את הסדר הרי ש"אין הבין" – לא מבינים את התורה כמו שצריך. ראשית, צריכים להיות גדולים בפשט, רק לאחר מכן יש להתעמק בתורת הסוד, ולבסוף לחבר בין שניהם. בצורה זו, לא נוצרת מציאות של "כלאיים" והדברים עומדים כמקשה אחת בצורה בהירה וסדורה.

פעמים רבות, אנשים מתבטאים ש"תורת הסוד היא תורה של חומרות". פעמים רבות הביא הרב אליהו את

47. שער רוח הקודש, דף ד' ע"ב.

48. תיקונים כרך ב', דף ע"א ע"ב.

49. מופיע בריש חלק א'.

50. תהלים, פר' ל"ב פס' ט'.

ואז אולי יתנו לי לדבר איתו, והשאלה הראשונה שאשאל אותו היא: "מדוע לא הגעת עד עכשיו אחרי כ"כ הרבה צרות ויסורים שעברו על עם ישראל?". הזכיר הרב שאדם צריך לחכות למשיח כמו שאדם היה מחכה פעם לאוטובוס – כל שתי דקות היה מסתכל לעבר הכביש ושואל האם האוטובוס הגיע.

הרב היה דורש את הפסוק "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון"⁵². מדוע נכתב בפסוק "כי עין בעין יראו" ולא "בעיניים יראו"? מסביר הרב, שאנו נוקטים כמו שיטת רש"י ותוס' שביהמ"ק ירד בנוי ומשוכלל מהשמיים⁵³ ולא נצטרך לעמוד בבניין שלו. כשנחבר בית המקדש, הוא נשרף כולו, את מפתחות ביהמ"ק זרקו הכהנים לשמיים וכמין יד של אש לקחה אותם⁵⁴, ואילו השערים עצמם טבעו בארץ – "טבעו בארץ שעריה"⁵⁵. בית המקדש יבנה וישמע רעש גדול. נסתכל לשמים ונראה את בית המקדש יורד, אך ככל שהוא מתקרב, נראה שחסרים בו שערים. ישמע רעש גדול מכיוון הארץ, ונראה את השערים עולים מן הארץ. מאחר ואיננו יכולים להסתכל בו זמנית גם למעלה וגם למטה, מסביר הרב ע"ה שעין אחת תסתכל למעלה ועין אחת תסתכל למטה – "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון".

ומה אנו צריכים לעשות? בתפילת מוסף של שלושה רגלים אנו אומרים "הראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו". "הראנו בבנינו" זה לראות את בניין בית המקדש, "שמחנו בתיקונו" – אחרי שהשערים יעלו, צריך לחבר אותם לבית המקדש ע"מ שיהיה מתוקן. התיקון הזה יהיה על ידינו, ואין המלאכה נקראת אלא ע"ש גומרה, וממילא בית המקדש יחשב ככה שנבנה על ידינו, ויה"ר שיהא בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן.

הפירוש על הפסוק בפרשת צו: "צו את אהרן ואת בניו לאמר: זאת תורת העולה, היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה, עד הבוקר, ואש המזבח תוקד בו"⁵¹. מסביר רש"י במקום: "אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות, אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כים". עפ"י הפשט, הפירוש מדבר על כך שמאחר וקורבן עולה עולה כליל לה', ואין חלקים מהקורבן שמגיעים לבעלים כמו בקורבנות אחרים, הרי שיש כאן חסרון כים, וממילא יש לזרז את האנשים על כך – מיד ולדורות. מסביר הרב ע"ה שלאחר שהאדם עולה לעולם האמת דנים אותו על פי מעשיו. ובכל שנה ושנה אנחנו יודעים ש"ספרי חיים ומתים לפניך נפתחים". ספרי חיים – ברור מדוע נפתחים, אך מדוע נפתחים ספרי המתים? הלא כבר דנו אותם לאחר שנפטרו! אלא העניין הוא כך: אחרי שהאדם נפטר, בכל שנה דנים אותו מחדש בראש השנה. לדוג', בשנה ראשונה יצא דינו שמגיע לו מקום מסוים בגן-עדן מאחר וקיים את כל מה שכתוב בשו"ע. שנה לאחר מכן, דנים אותו האם נהג בחומרות שהן אינן עפ"י הדין, כעין מה שכתב רש"י "במקום שיש בו חסרון כים", היינו בדברים שהאדם לא נהנה מהם, ושם צריך לזרז אותו. והיה ונהג בחומרות כאלו ואחרות – מעלים אותו למקום גבוה יותר (וזה מצטרף כמובן לחשבון הכללי המולל את מעשיהם של יוצאי חלציו, לימוד התורה שמכוחו, אמירת קדיש עליו וכיו"ב).

כולנו מצפים שיבוא המשיח. אמנם הרב אליהו היה ספרדי, אך היה "משיחיסט" – הוא לא הפסיק לדבר על המשיח בדרשותיו השונות. ועוד אמר הרב ע"ה, שכאשר יבוא המשיח כולנו נרצה לפגוש אותו ולדבר איתו. הראשונים שיתנו להם לגשת אליו יהיו הילדים. לאחר מכן, אולי יתנו למי שאוחר בתפקיד לגשת אליו

51. ויקרא, פרק ו' פס' ב'.

52. ישעיהו, פרק נ"ב פס' ח'.

53. מסכת סוכה, דף מ"א ע"א.

54. ויקרא רבה, פרשה י"ט פיסקא ו'.

55. איכה, פרק ב', פס' ט'.

דרכו של מרן הרב מרדכי אליהו זיע"א במגוון נושאים

שלו שבתאי – רב באיגוד רבני קהילות

* הקדמה * קבלת הוראות מרן * קבלת הוראות הבן איש חי * לחבר בין ספרדים לאשכנזים * רב מקל או מחמיר * קיצור במקורות ההלכה * יחסו לחולקים על דרך פסיקתו * סיכום

הקדמה

שיטת פסיקתו של מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל וכללי הפסיקה התבארו כבר בהרחבה במאמרו הידוע "כללי הפסיקה על פי הקבלה" אשר הופיע בתחילת ספרו שו"ת מאמר מרדכי חלק א' (במבוא) ובמאמרים שהובאו לעיל.

במהלך הזמן נכתבו עוד ספרים ומאמרים שונים בנושא כדי לבסס ולחזק את דרך פסיקה זו ע"י רבנים נוספים⁵⁶. וכל הרוצה ללמוד הדברים בהרחבה יוכל לעיין בדברי קדשם.

במסגרת מאמר קצר זה, אתייחס בדרך קצרה לשיטת פסיקתו של הרב עם ציטוטים נבחרים מתוך דבריו.

קבלת הוראות מרן

"קבלנו הוראות מרן" הינו כלל הלכתי ידוע המקובל בקרב הספרדים ובני עדות המזרח. עם זאת פעמים רבות ניתן לראות כי רבנים גדולי הדורות ממרן ועד ימינו הכריעו שלא כדעתו. מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל המשיך גם הוא דרך זאת, וכך הסביר בשו"ת הרב הראשי (תשמ"ח-תשמ"ט, סימן קצ"ב):

"מרן הבית יוסף קבלנוהו כפוסק עלינו ואין לזוז מדבריו. הוא כתב בהקדמתו שאין הוא בא לשנות מנהג שנהגו במקום מסוים שכזה הם ימשיכו לנהוג כן. לפיכך יש דינים רבים שאנו נוהגים להחמיר או להקל נגד מר"ן אם נהגו כן מקדמא דנא... ואפי' דברים שכל ישראל נהגו גם אחרי מרן וקבלו עליהם חומרת פוסק מסוים אין לנו

כוח היום לבטל מנהגם... ולא זו בלבד אלא אסור לשנות ממה שנהגו ראשונים וקבלו עליהם חומרת אחד הפוסקים."

קבלת הוראות הבן איש חי

בעיקר ניתן לראות כי בפועל הרב המשיך את דרכו של גאון עוזנו רבינו יוסף חיים זיע"א בעל הבן איש חי, ששילב דברי הזוהר והאר"י ביחד עם דברי מרן השו"ע לספר אחד, וכפי שכתב הרב בהקדמתו לספר "דרכי הלכה" על הקיצוץ"ע:

מרן ח"ר יוסף חיים זיע"א שילב בספריו ובמיוחד בספרו העיקרי "בן איש חי" את פסקי מרן רבי יוסף קארו ז"ל ואת פסקי הזוהר והמקובלים ובראשם האר"י הקדוש זיע"א וחיבר בין הנסתר והנגלה וכל חלקי התורה. והוצרך רבי יוסף חיים ז"ל בספרו לשקול במאוזני צדק ברוח קודשו איזה דברים אפשר לציבור לילך בהם כדברי האר"י ז"ל והמקובלים ואיזה מהם בנתיים רק ליחידי סגולה. וזיכהו הקב"ה ונתקבלו פסקיו בכל ישראל, עד שאמרו עליו גדולי הדור הקודם שהוא הפוסק האחרון ועל פיו ישק בית ישראל.

מרן הרב זצ"ל אף קבע בשיעוריו את הכלל הבא:

"אנחנו קיבלנו את הוראות מרן הבית יוסף ואת הוראות מרן הבן איש חי שהוא כמרן הבית יוסף"⁵⁷.

לחבר בין ספרדים לאשכנזים

על אף היותו ממוצא ספרדי (הוריו עלו מבבל), מרן הרב אליהו נחשב בעיני רבים כפוסק גם לאשכנזים⁵⁸. הרב

56. ונציין כמה מהם: הרב יעקב משה הלל שליט"א ספר "גבורות האר"י" (הוצאת אהבת שלום); הרב יעקב חיים סופר שליט"א (ראש ישיבת כף החיים) בספריו מנוחת שלום. הרב ראובן ניסן, קונטרס "יראת ההוראה" (הודפס בסוף הספר מקבציאל, הוצאת סאלם תשע"ד). הרב טופיק, הקדמה לסידור תהילת יצחק.

57. מאמר מרדכי – שיעורי י"ג אלול (אבן העזר סימן יא, עמ' תקיא).

58. "הרב אליהו פסק לכלל ישראל וכולם היו קשורים אליו. התמצא במנהגים של כולם והפסיקה שלו הייתה כלל ישראלית. הרב לקח את הקיצור שולחן ערוך ושם הוסיף הערות על ההבדלים שאחינו הספרדים נוהגים" (הרב חיים דרוקמן בתוך: גדולת מרדכי – הספרים על הרב מרדכי אליהו, מכון דרכי הוראה לרבנים, עמ' רכ"ה).

פסיקותיו של הרב נחשבות מחמירות באופן יחסי לעומת פוסקים אחרים⁶¹. בנו, הרב שמואל אליהו שליט"א, טען כי אביו היה ידוע כמי שהחמיר על עצמו בנושאים רבים, אולם בפסיקתו הציבורית לעיתים היה מחמיר ולעיתים מקל מאוד והכל תלוי בנסיבות⁶². הרב יהודה עמיחי שליט"א (ראש מכון התורה והארץ) הציע הסתכלות אחרת, וטען כי בהלכות שבת הרב אליהו היה נחשב כמחמיר אולם בענייני מראות הדמים בהלכות נידה היה דווקא מקל גדול "אני חושב שהכוונה שלו לא הייתה להחמיר אלא להיות אדם שלם, אדם מהודר. אם אפשר לצאת ידי כל השיטות בלי שיווצר הפסד – מדוע לא לעשות זאת?"⁶³.

אמנם יש לדעת כי בעניין החלוקה בין הרבנים שנחשבים למחמירים לבין רבנים מקילים התבטא בעבר הרב אליהו בעצמו:

"אני דוחה מכל וכל את החלוקה הזו. אין מושג בתורת ישראל של רב מחמיר ורב מקל. טעות היא לומר שנטייתו של רב מסוים להקל או להחמיר. אלא שניהם צריכים לדון לגופו של ענין. באותה של בשר וחלב פעם יפסוק הרב לאיסור ובאותו מקרה בשינוי נסיבות יפסוק להיתר. לא שהוא החמיר או ולא שהוא הקל עתה. אלא בשני המקרים פסק לפי ההלכה בהתאם לנסיבות של כל מקרה ומקרה לגופו"⁶⁴.

קיצור במקורות ההלכה

רבים מגדולי ישראל שכתבו ספרי שאלות ותשובות וזמנם היה בידם האריכו רבות בכתיבתם. אך יש פוסקים שנהגו אחרת, בהתייחסו לתשובותיו של הבן איש חי טען הרב אליהו כי הבן איש חי היה מעיין בעשרות או מאות ספרים שאלות ותשובות עד שהיה מגיע למסקנה ההלכתית, ועם כל זאת כאשר בא לכתוב זאת, צמצם את הכתיבה, וכדברי הרב אליהו:

אליהו טען כי על האשכנזים לשמור על מנהגי אבותם ודרך פסיקתם.

מעניין לראות כי בשנת תשל"ח כאשר פרסם את ספרו "ספר הלכה", כתב בהקדמה:

"אין ספק זה מתיימר להורות הלכה לבני עדות אשכנז, ולא יפסקו ממנו הלכה למעשה עד שישאלו רב מומחה, כי ספרי הלכה לנוהגים כמנהג אשכנז יש רבים..."

אמנם מאוחר יותר כאשר פורסם ספרו "דרכי טהרה" הוא כבר היה מיועד לספרדים ואשכנזים כאחד.

בנוסף, אחד הספרים הידועים המביאים את משנתו ההלכתית של הרב אליהו הוא דווקא הערות 'דרכי הלכה' שכתב על קיצור שולחן ערוך של הרב שלמה גנצפריד. הרב אליהו כתב שם בהקדמה שבחר לכתוב דווקא הערות על ספר של פוסק אשכנזי, לדבריו הסיבה היא:

"היום ב"ה שזכינו לקיבוץ גלויות, ובכל קהילה יש אנשים מעדות שונות הלומדים ומתפללים יחד וחיים כאחד, והמלמד בקהילה כזו לא יכול ללמד מוספרי ההלכה הרגילים בסתם, כי אז עלול הוא ללמד הלכה הנכונה לבני עדה אחת ובני העדה אחרת צריכים לנהוג אחרת, על כן צריך ספר אחד שילקט בתוכו את פסקי ההלכה לעדות הספרדים והאשכנזים גם יחד"⁵⁹.

מו"ר הרב שמואל זעפרני שליט"א (ראש ישיבת המאירי), הסביר כי הסיבה שבחר דווקא בספר אשכנזי כדי לכתוב עליו את הערותיו המשלימות נובעת ממוגמות הכללית בפסיקותיו לאחד בין העדות. ספרו 'הלכות חגים' היה מיועד לספרדים בלבד. אולם בעקבות בקשת רבנים אשכנזים שיכתוב את מנהגיהם בספר, נענה להם הרב אליהו וכתב את מנהגיהם ובכך הוציא ספר שיתאים לכל העדות⁶⁰.

רב מקל או מחמיר

בעיני חלק מפוסקי ההלכה והדעה הרווחת בציבור,

59. הקדמת הרב מרדכי אליהו לספר קיצור שולחן ערוך, עם הערות "דרכי הלכה", הוצאת דרכי הוראה לרבנים.

60. ראה: יואל יעקובי, פסיקה מאחדת לכל העדות, עיתון 'בשבע', כ"ח בסיון תש"ע.

61. ראה למשל: הרב יוסף צבי רימון, על פסיקתו של הרב אליהו, כיפה (אתר אינטרנט), כ"ו סיון ה'תש"ע.

62. הרב שמואל אליהו, מקל או מחמיר, צוהר (אתר אינטרנט).

63. ראה: יואל יעקובי, פסיקה מאחדת לכל העדות, עיתון 'בשבע', כ"ח בסיון תש"ע.

64. "לעשות כל מאמץ כדי לקרב ולאחד את שבטי ישראל", עיתון 'הצופה', ד' אייר תשמ"ג 17.4.83 למניינם; וכעין זה אמר הרב גם בהספדו על הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל, הובא בספר 'דברי מרדכי – הספדים' (עמ' רפג).

עוד יש לדעת שיש החושבים שהרב (=הבן איש חי) סיכם וריכוז את כל בקיאותו בתשובותיו בספר רב פעלים וכדומה אבל טעות גדולה היא זו כי למרות ההיקף הנרחב שבתשובות אין בהם אלא תמצית העניין סינון אחר סינון ולא דן ופלפל אלא בדברי ארבעה או חמשה פוסקים היסודיים ביותר וזו גדולתו העצומה... כי הצמצום והמיצוי הן תכונה של גדלות ושליטה מלאה בחומר כולו⁶⁵.

וכך נהג הרב אליהו בעצמו בספרי תשובותיו שו"ת מאמר מרדכי, שלא הביא את כל הפוסקים שדיברו על הנושא, אלא את הפוסקים המרכזיים שדנו בכך. כך לדוגמה בתשובה שכתב הרב אליהו בעניין פפאיה, אם זה אילן או ירק, כתב:

"הראשון שדיבר בנושא הפאפאיה היה הגאון האדיר רשכבה"ג ח"ר יוסף חיים זלה"ה בספרו רב פעלים ח"ב או"ח סי' ל' וכידוע היה כותב דבריו ותשובותיו בקיצור ולא היה מאריך הרבה ומציין מספר מועט של ספרים המחזיק את המרובה. וברגליו אעבורה שכן כל מה שכתבו הרבנים הבאים אחריו בעניין זה היה לקיים דבריו או לדחותם או לדלות מדבריו ממנו דבריהם לוקחו והרחיבו והסבירו דלו והשקו וכאמור אנקוט בשיפולי גלימיה"⁶⁶.

גם ביחס לספרי ההלכה הפסוקה הרב אליהו כתב כי לעיתים עיין בעשרות ספרי שאלות ותשובות של ראשונים ואחרונים כדי לדעת כיצד לפסוק, ועם כל זאת בציון המקורות הוא קיצר, וכדבריו:

"כל הלכה והלכה אפשר היה לכתוב לה מקורות ענפים ורחבים, ולעיתים עשרות שו"תים דברו באותו נושא. הלכה שראינו שנמצאת בספר כף החיים שהוא ספר

נפלא האוסף הלכות במקורם – לא רצינו להעתיק את כל הספרים המוזכרים שם. וכן בפוסקים המוזכרים במשנה ברורה... ולקיצור המקור עשינו כן"⁶⁷.

וכך נהג בספריו שיצאו לאור בחייו, היה מציין את ההלכה ולאחריה היה מציין את המקורות של האחרונים בקצרה.

לאחר פטירתו, חכמי המכון "דרכי הוראה לרבנים" המציאו לאור את כתביו החליטו לשנות כיוון בעריכת הספרים בהתאם לצרכי הדור, הוחלט כי מעתה בספרים החדשים שיצאו לאור (כדוגמת מאמר מרדכי – הלכות שבת), ההלכה הפסוקה תובא למעלה, אך למטה יצינו המקורות בהרחבה (כמובן על פי דברים שהרב עצמו כתב במקומות שונים)⁶⁸.

יחסו לחולקים על דרך פסיקתו

הרב אליהו התבטא תמיד בלשון עדינה גם כנגד החולקים עליו בתקיפות. ביחסו למי שחולק על שיטת הבן איש חי ומבטל אותה הוא כתב:

"האמת היא שמרן רבנו יוסף חיים בעל הבן איש חי מוחל לכולם ואין לו שום הקפדה על מי שחולק עליו וגם אנחנו תלמידיו אחריו...אמנם לא מקפידים על מי שחולק, אבל עלינו למחות שלא לזלזל בדבריו כלל ואם רצונו של מאן דהו לחלוק עליו יכתוב שכן דעתו אבל אין להציג את הדברים כטעות או כולזול במה שהוא עשה"⁶⁹.

למעשה הייתה פעם שאף סירב לתת הסכמה לאברך שחיבר ספר כעין זה⁷⁰.

על אף כי לרב אליהו היה קו ברור בפסיקת הלכה בה הנחה את הרבים, לא נרתע מלהזכיר את החולקים עליו

65. מאמר מרדכי, שיעורי י"ג אלול (עמ' שפ"ד-שפ"ה).

66. שו"ת מאמר מרדכי חלק ג' (או"ח סימן י').

67. הקדמה שכתב הרב אליהו בשנת תשל"ח לספר הלכה חלק א' בהוצאת תלמוד תורה סוכת דוד; ספר זה הודפס בעריכה חדשה בשם "מאמר מרדכי – לימות החול" (דרכי הוראה לרבנים, ירושלים תשע"ג).

68. עיין במאמר מרדכי – שבת, חלק א' (דרכי הוראה לרבנים, ירושלים תשע"ו), הקדמת בני המחבר.

69. מאמר מרדכי, שיעורי י"ג אלול (עמ' רמז).

70. מאמר מרדכי – שיעורי י"ג אלול (עמ' שיז).

ויש לדעת כי במקורות שצינו אליהם בתחילה ניתן לעיין בהרחבה.

וראוי לסיים בדברי הרב זצ"ל עצמו, פעמים רבות הרב סיים את דרשותיו או שיעוריו ההלכתיים בדברים הבאים:

ידועה השאלה מה נברך כשיבוא המשיח, האם 'שהחיינו' או 'הטוב והמיטיב' או 'חכם הרזים', או כל הברכות כולם. אך כשיבוא המשיח יבואו עימו משה ואהרן ונשאל אותם מה יש לברך או שנשאל את המשיח בעצמו מה נברך. או שתצא בת קול מהשמים ותכריז לברך כך וכך וכולם ישמעו, ויה"ר שיהיה בעגלא ובזמן קריב, ויראו עינינו וישמח ליבנו בביאת הגואל ובנין אריאל, אכי"ר⁷⁴.

והתייחס אליהם בכבוד⁷¹ בדרך תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה (סנהדרין כד ע"א).

ואף היו תלמידי חכמים שחששו לחלוק על פסיקתו, והרב אמר להם ברוב ענוותנותו: "אתה רוצה לחלוק עליי? תחלוק עליי, זה בסדר, אני מרשה לך"⁷².

בנוסף ידוע היה הסיפור כי אדמו"ר אחד שטען כי הרב אליהו 'קילל אותו', והרב אליהו השיב לחסידי האדמו"ר שהדברים אינם נכונים, והפוך הוא, הוא למד מהבבא סאלי רק לברך ולא לקלל⁷³.

סיכום

במאמר קצר זה השתדלנו לגעת במקצת דרכי הנהגתו של מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל בפסיקת ההלכה,

71. עין למשל בשו"ת מאמר מרדכי חלק ב' (או"ח – סימן נ"ב; אבן העזר – סימן י"ג). וכן הוא בשו"ת מאמר מרדכי חלק ג' (יו"ד – סימן ו', סימן י"ט). שו"ת הרב הראשי תש"נ-תשנ"ג (סימן קכ"א). שו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט (סימן קע"ו). ועיין גם בשו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט (סימן קצ"ב) שעונה בכבוד על קושיות שהקשו עליו על פי שיטת הרב עובדיה יוסף ואינו חושש מלהזכירם ולענות עליהם בצורה יפה.

72. הרב אליהו י'. אבא שאול, בתוך: גדולת מרדכי – הספדים על הרב מרדכי אליהו, עמ' כ"ב.

73. דברי מרדכי – במדבר (פרשת בלק, עמ' רב).

74. קול צופיך, ראה תשס"ב, גליון מס' 180.

הצטרפו אלינו לאירועי העשור להסתלקותו של מורנו הרב מרדכי אליהו זצוק"ל

להזמנת חוברות וספרים | 02-6521195
להזמנת הרצאות על הרב בשיטת הפסיקה | 1700-555838
למענה הלכתי | 072-260-2020 (טלפון), 054-319-8126 (ווצאפ), 073-375-0000 (טלפון וווטסאפ)